

Παρασκευή Ι. Παπαδάκη

ΦΟΡΟΣ ΤΙΜΗΣ ΣΕ ΕΝΑΝ ΗΡΩΑ

Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκης
"Σπιρτοκούτης" (1860–1913)

Σελιδοποίηση & Σχεδιασμός εξωφύλλου:
Δημιουργικό γραφείο Public Graphics (Γιώργος Πολίτης)
τ+φ. 210 613 0035 | e-mail: gpol@otenet.gr | www.publicgraphics.gr
Εκτύπωση | Βιβλιοδεσία: Μάζης Ε.Π.Ε.

Διανέμεται δωρεάν

Copyright @ Παρασκευή Ι. Παπαδάκη, Αθήνα 2013.

Προσοχή: Η αντιγραφή, άντληση στοιχείων και άλλων περιεχομένων του βιβλίου επιτρέπεται μόνο με την έγκριση της συγγραφέως.

Αυτό το πόνημα αφιερώνω στη μνήμη του παππού μου Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη, που δε γνώρισα ποτέ, γιατί έπεσε ηρωικά μαχόμενος στο Πήλιουρι της Χειμάρας κατά τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο 1912-1913.

Παρασκευή Ι. Παπαδάκη

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμότητα τον εκλεκτό φίλο του συζύγου μου, αηλιά και δικό μου, άνθρωπο του πνεύματος και της τέχνης, Δημήτρη Μπεθάνη, για το «Λεύκωμα των Αγωνιστών 1912-1922», που ανέσυρε από τη βιβλιοθήκη του και μας χάρισε. Αυτό το λεύκωμα υπήρξε για εμάς η βασική πηγή έμπνευσης για τη συγγραφή του βιβλίου.

Ευχαριστώ ιδιαίτερα το σύζυγό μου Γεώργιο Ζάβρα για την αδιαμφισβήτητη κοπιαστική συγκέντρωση όλου του ιστορικού υλικού που αναφέρεται στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο 1912-1913 και στο Βορειοηπειρωτικό Αγώνα. Ακόμα τον ευχαριστώ για την αγάπη με την οποία περιέβαλε τις σκέψεις και ιδέες μου και τη μεγάλη συμπαράσταση που μου έδειξε σε όλη αυτή την προσπάθειά μου. Χωρίς τη βοήθεια και τη συμμετοχή του η έκδοση αυτού του βιβλίου θα ήταν απραγματοποιήτο όνειρο.

Ευχαριστώ επίσης τον αδελφό μου Κωνσταντίνο Ι. Παπαδάκη για το υλικό που πρόθυμα μου χάρισε από το αρχείο του, ως και για τη βοήθειά του στη διεκπεραίωση του βιβλίου.

Θερμές ευχαριστίες ανήκουν και στα εξαδέλφια μου:

-Ιπποκράτη Ι. Μαθιουδάκη

-Φωτούλα Μαθιουδάκη-Μαρκάκη

- Πέτρο Γ. Παπαδάκη

για τις χρησιμότητες πληροφορίες και τα στοιχεία που μου προσέφεραν.

Ευχαριστίες ακόμα ανήκουν στη φιλόλογο Ανδριάνα Αλεβίζου για τις απαραίτητες διορθώσεις των χειρογράφων μου.

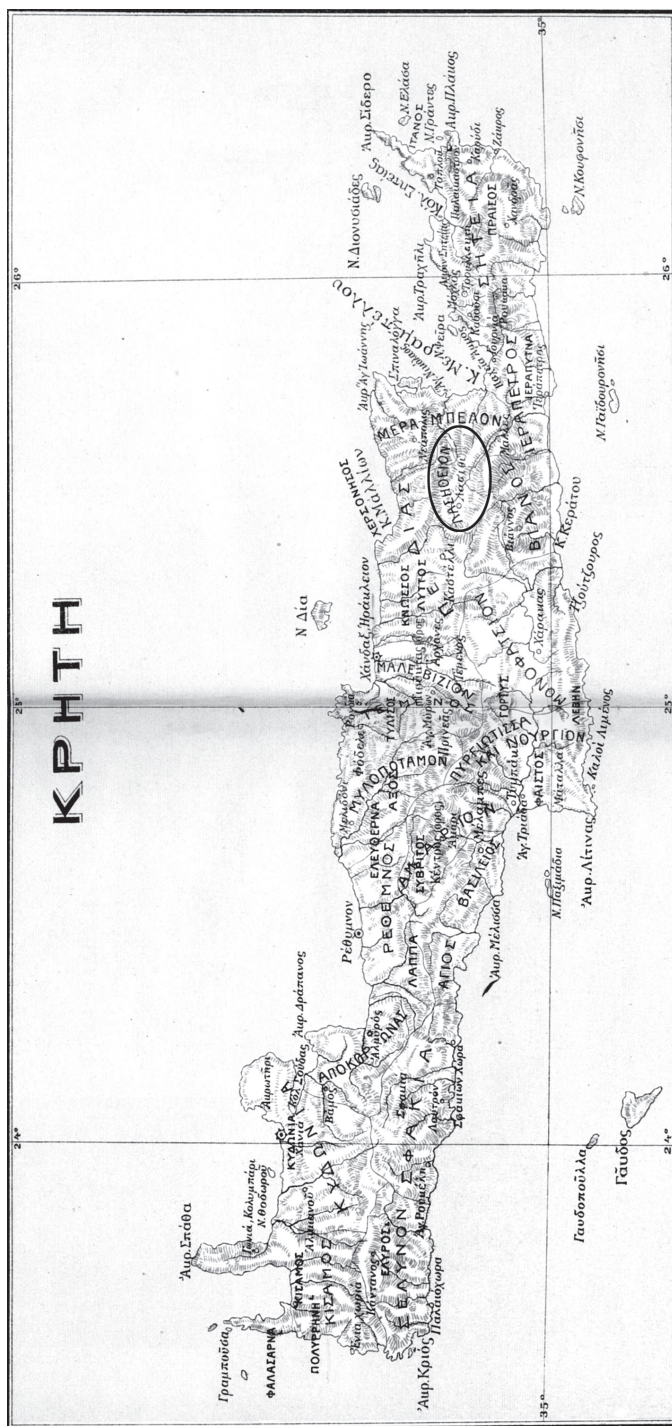
Πολύτιμη υπήρξε η συμβολή του αγαπητού φίλου μας λογοτέχνη Άρι Αντάνη στην επιμέλεια των κειμένων και στο σχεδιασμό του βιβλίου μου. Τον ευχαριστώ από καρδιάς.

Τελειώνοντας, ευχαριστώ το γραφίστα Γιώργο Πολίτη για την όλη εμφάνιση του βιβλίου και για την υπομονή που έδειξε κατά τη διάρκεια της συνεργασίας μας.

Παρασκευή Ι. Παπαδάκη

Περιεχόμενα

Αντί προλόγου	σελ. 9
Στο χωριό Ψυχρό Λασιθίου	σελ. 11
Στην Αθήνα	σελ. 14
Η γυναίκα και τα παιδιά του Εμμανουήλ Παπαδάκη	σελ. 15
Ο «Σπιρτοκούτης» και οι ανεμόμυλοι	σελ. 16
Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης και η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα	σελ. 21
Ο Α΄ Βαλκανικός πόλεμος	σελ. 29
Ο Ελευθέριος Βενιζέλος	σελ. 31
Η κήρυξη πολέμου της Ελλάδας κατά της Τουρκίας και η συστράτευση της Κρήτης	σελ. 32
Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης παρών	σελ. 35
Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης με κατεύθυνση την Ήπειρο	σελ. 37
Ο Σπύρος Σπυρομήλιος με τον Εμμανουήλ Παπαδάκη στη Χειμάρα	σελ. 40
Λίγα λόγια για τη Χειμάρα	σελ. 52
Ο ηρωικός θάνατος του Εμμανουήλ Παπαδάκη στη μάχη του Πήληιουρι	σελ. 55
Δροσουλίτες	σελ. 60
Η... διέξοδος στην Αδριατική	σελ. 61
Στο «Ψυχρό»	σελ. 75
Βιβλιογραφία	σελ. 76

Χάρτης της Κρήτης. (Στ. Ξανθουδίδης 1909)

Αντί προλόγου

Ρώτησα κάποιους φίλους μου εδώ στην Αθήνα όπου ζω και κατοικώ, αν είχαν ακούσει ποτέ κάτι για κάποιον Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη* έναν άνθρωπο που έδωσε τη ζωή του για την πατρίδα. Η απάντηση ήταν όχι. Κανείς δεν γνώριζε τίποτα.

Πήγα στο Λασιθί της Κρήτης. Μπορώ να πω ότι οι απαντήσεις που πήρα και από 'κει δεν ήταν ανάλογες με τα κατορθώματά του και δεν με ικανοποίησαν πλήρως. Τις περίμενα κάπως πιο... ένθερμες.

Επισκέφτηκα το Ψυχρό, το χωριό όπου γεννήθηκε. Εκεί έχει στηθεί ο ανδριάντας του. Είδα το άγαλμα και συγκινήθηκα. Έβγαλα φωτογραφίες και αίφνης ένιωσα σαν να... ξαναπαίρνει ζωή.

Ο Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκης ήταν ένας άνθρωπος με ιστορία, ένα παράδειγμα ανθρώπου με ανάστημα και με παράστημα, ένα υπόδειγμα ανδρείας, ήθους και προσφοράς προς το συνάνθρωπο.

Κι αυτός ο άνθρωπος ήταν παππούς μου. Που δεν τον γνώρισα ποτέ, γιατί σκοτώθηκε πολεμώντας για την πατρίδα.

Φέτος συμπληρώνονται εκατό χρόνια από τον ηρωικό θάνατο του. Προφανώς η πορεία του είναι σχεδόν άγνωστη στους σύγχρονους Έλληνες, με βάση τα ιστορικά στοιχεία. Εγώ όμως τη γνωρίζω από πρώτο χέρι και το νιώθω ως μεγάλη υποχρέωση να επιχειρήσω να κάνω ένα, κατά κάποιο τρόπο, «φιλολογικό μνημόσυνο» στον πολεμιστή της Βορείου Ηπείρου του Α' Βαλκανικού Πολέμου, που έπεσε μαχόμενος υπέρ της Μητέρας Πατρίδας, και ταυτόχρονα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου για την καρποφόρα προσφορά του, την εφεύρεση του αντλητικού ανεμόμυλου καθώς και να επισημάνω την ανιδιοτελή κοινωνική και ασυμβίβαστη πολιτική του δράση στην Κρητική Πολιτεία.

Με συγκίνηση και θαυμασμό θα τολήμω να γράψω λίγες σελίδες για το θάρρος και την αυταπάρνηση αυτού του γενναίου Κρητικού, που έχει παραμείνει στη φαντασία μου σαν θρύλος από τις αφηγήσεις του πατέρα μου, για όλα όσα είχε ακούσει εκείνος δια ζώσης, ως παιδί, από

τους μεγαλύτερους.

Αυτό το μικρό πόνημα εστιάζει περισσότερο στους τελευταίους μήνες της ζωής του, στα πλαίσια του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου 1912–1913 και στην εθελοθυσία του στο βωμό της ελευθερίας του αλύτρωτου ελληνισμού της Βορείου Ηπείρου.

Αρχικά γίνεται μια σύντομη αναφορά στην πολύπλευρη προσωπικότητά του, το κοινωνικό και το πολιτικό του έργο, αλλήλα και στην τόσο σημαντική εφεύρεσή του, τον ανεμόμυλο. Αυτή η έμπνευσή του μπορεί να θεωρηθεί ως πολύ μεγάλη προσφορά στον τόπο του, το οροπέδιο Λασιθίου και στους συμπατριώτες του, οι οποίοι με την ευχερή άντληση του πολύτιμου αγαθού του νερού βελτίωσαν την καθημέρινη ζωή του κάμπου με αποτέλεσμα να αναβαθμιστεί το βιοτικό τους επίπεδο.

Η κοινωνική και εθνική προσφορά του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη με αγώνες ζωής, αλλήλα και η θυσία του στο βωμό της πατρίδας δεν πρέπει να ξεθωριάσουν στη μνήμη μας με τη φθορά του χρόνου, αλλήλα να αποτελούν πηγή έμπνευσης και για τη δική μας ζωή.

Ιδιαίτερα στην τωρινή δύσκολη εποχή έχουμε ανάγκη, περισσότερο από ποτέ, αυτά τα φωτεινά παραδείγματα για να μας θυμίζουν τα μεγάλα ανθρωπιστικά και εθνικά ιδεώδη και να χαράζουν δρόμους για νέους αγώνες ενάντια στην κρίση των ηθικών αξιών, που είναι και η βασικότερη παράμετρος της γενικότερης κρίσης που περνάει η χώρα μας.

Σημείωση:

Οι αναφερόμενες ημερομηνίες ακολουθούν το παλαιό (Ιουλιανό) ημερολόγιο που ίσχυε την εποχή των γεγονότων.

Στο χωριό Ψυχρό Λασιθίου

Στα 1860 ενός φωτεινός αστέρας έλαμψε στον ορίζοντα του οροπεδίου Λασιθίου. Στο χωριό **Ψυχρό** κάτω από το ονομαστό Δικταίο Άντρο, όπου κατά τη μυθολογία γεννήθηκε ο μεγαλύτερος θεός του αρχαιοελληνικού πανθέου ο Δίας, γεννήθηκε ο **Εμμανουήλ Παπαδάκης** του **Χαραλάμπους**.

Σ' αυτό το δοξασμένο τόπο, σε μια φύση λιτή και μεγαλόπρεπη, αλλήλα και σ' ένα χωριό που την εποχή εκείνη υπέφερε από τον Οθωμανικό ζυγό πρωτοείδε το φως της ζωής. Η ιερότητα αυτής της φύσης τού έπληξε ένα βαθύ δεσμό ψυχής μαζί της. Απ' αυτό τον ουρανό και απ' αυτή τη γη ήταν φτιαγμένη η ψυχή του. Αυτά έπλησαν το χαρακτήρα, τη σκέψη, τα συναισθήματα, το φιλότιμο, την ανθρωπιά του.

Ορφανός από μάνα, μεγάλωσε κοντά στον ιερέα παππού του από τον οποίο πήρε ισχυρές βάσεις με αρχές και ιδεώδη. Διαπλάστηκε ως χαρακτήρας λιτός και ασκητικός, αλλήλα αγέρωχος ανάλογος με τη δωρικότητα του τόπου όπου γεννήθηκε.

Το Ψυχρό Λασιθίου, το χωριό του Εμμανουήλ Παπαδάκη στις αρχές του 20ού αιώνα.

Τα «δώματα» του Ψυχρού Λασιθίου στη δεκαετία του 1920.

Ο Οθωμανικός ζυγός, οι άσχημες καιρικές συνθήκες το χειμώνα στο οροπέδιο, οι δυσκολίες της ζωής, αλλά και ο αυστηρός παππούς του συνέβαλαν στη διαμόρφωση μιας προσωπικότητας με ισχυρή θέληση, δραστήρια, θαρραλέα, αλύγιστη στους κινδύνους και γεμάτη πάθος για τη λευτεριά.

Σ' εκείνο το ίδιο χωριό με τη «θείκη» ενέργεια, μερικά χρόνια πριν, η λεβεντομάννα Κρήτη είχε χαρίσει το μεγαλύτερο ευεργέτη του Πανεπιστημίου Αθήνας, τον ευπατρίδη **Αντώνιο Φ. Παπαδάκη**. Εκεί είχε γεννηθεί και ο ευεργέτης του χωριού, **Ιωάννης Καμπάνης**, με τη δωρεά του οποίου κτίστηκε το Καμπάνειο Πολυτεχνείο Ψυχρού. Εκεί γεννήθηκε και ο **Εμμανουήλ Γαλανάκης**, ο οποίος κληροδότησε όλη την περιουσία του στο ίδιο πρωτοπόρο, για την εποχή του, τεχνολογικό εκπαιδευτικό ίδρυμα, με κύριο σκοπό τη δωρεάν εκπαίδευση και εκμάθηση τεχνών.

Είναι να θαυμάζει λοιπόν κανείς πως σε ένα μικρό χωριό γεννήθηκαν τέτοιες προσωπικότητες, μεταξύ των οποίων και ο παππούς μου Εμμανουήλ Παπαδάκης, για τον οποίο, σε όλη μου τη ζωή νιώθω μια μεγάλη υπερηφάνεια.

Ο Αντώνιος Φ. Παπαδάκης, ο ευεργέτης των ελληνικών γραμμάτων, ο οποίος γεννήθηκε στο Ψυχρό Λασιθίου. Απέκτησε μεγάλη παρουσία στο εξωτερικό την οποία κληροδότησε στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθήνας. Ενίσχυσε τον αγώνα των Κρητών κατά την επανάσταση του 1866-1869 και ήταν ταμίας της «Κεντρικής υπέρ των Κρητών Επιτροπής των Αθηνών». Ήταν ο ιδρυτής του Ελληνικού Σχολείου Ψυχρού (Παπαδάκειο Σχολείο) και ο εμπνευστής του Τεχνικού Σχολείου Ψυχρού (Καμπάνειο Πολυτεχνείο).

Α. Φ. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ 1811-1878

Ο Ιωάννης Καμπάνης και ο Εμμανουήλ Γαλανάκης, ευεργέτες του Ψυχρού Λασιθίου.

Στην Αθήνα

Ο θαυμασμός που έτρεφαν οι Ψυχριανοί για τους σπουδαίους αυτούς άνδρες βρήκε γόνιμο έδαφος στην ευαίσθητη παιδική ψυχή του Εμμανουήλ Παπαδάκη. Γεννήθηκε μέσα του ο πόθος της μάθησης και της προσφοράς στον τόπο του. Αυτά οδήγησαν το νεαρό κρητικόπουλο με το σπινθηροβόλο βλέμμα στην Αθήνα, στο θείο του Εμμανουήλ Γαλανάκη, αδελφό της μητέρας του Ελένης, που ήταν ιδιαίτερος γραμματέας του Αντωνίου Φ. Παπαδάκη και γραμματέας της «Κεντρικής Υπέρ των Κρητών Επιτροπής των Αθηνών».

Ο Εμμανουήλ Γαλανάκης αντιλήφθηκε τα σπάνια χαρίσματα του χαρακτήρα του νεαρού ανιψιού του και τις εξαιρετικές ικανότητές του στις τέχνες και τον ανέλαβε υπό την προστασία του, κατευθύνοντας και καθοδηγώντας τον προς την τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση.

Με τις τεχνικές γνώσεις που απέκτησε και με τις φυσικές κλίσεις και ικανότητες που είχε, σύντομα εξελίχθηκε σε άριστο τεχνίτη. Έτσι, όταν επέστρεψε στη γενέτειρά του άρχισε να προσφέρει στους συντοπίτες του όσα είχε μάθει με το μυαλό και τα χέρια του, αληλά κι όσα είχε στην καρδιά του.

Αθήνα. (Φωτογραφία τέλη 19ου αιώνα)

Η γυναίκα και τα παιδιά του Εμμανουήλ Παπαδάκη

Στα μέσα της δεκαετίας του 1890, ο Εμμανουήλ ήλθε σε γάμο με την Μαρία, από τη γνωστή οικογένεια των Χαλαμπαλάκηδων που ήταν επιφανείς πολίτες και προεστοί του χωριού.

Μαζί απέκτησαν οκτώ παιδιά, 3 γιούς και 5 θυγατέρες. Η σύζυγος του Εμμανουήλ Παπαδάκη αποδείχτηκε άξια μητέρα. Προστάτεψε τα παιδιά, τα μόρφωσε, τα πάντρεψε. Έζησε δε, μέχρι τα βαθειά της γεράματα και καμάρωσε εγγόνια και δισέγγονα, πετυχημένα και καταξιωμένα στην κοινωνία.

Τα παιδιά του Εμμανουήλ Παπαδάκη, μετά το θάνατό του, γαλουχήθηκαν από τη μάνα τους ανάλογα με τη βαριά κληρονομιά που έφεραν στους ώμους τους και η οποία τους μεταλαμπάδευσε το χρέος να συνεχίσουν το έργο και να τιμήσουν τα πιστεύω του πατέρα τους.

Έτσι ο πρωτότοκος γιός Γεώργιος, κληρονομώντας την έμφυτη κλίση του Εμμανουήλ στις τέχνες, ασχολήθηκε με πρωτότυπες κατασκευές με ιδιαίτερη επιτυχία. Προέβη σε περαιτέρω χρήσιμες βελτιώσεις του ανεμόμυλου, που είχε εφεύρει αρχικά ο πατέρας του.

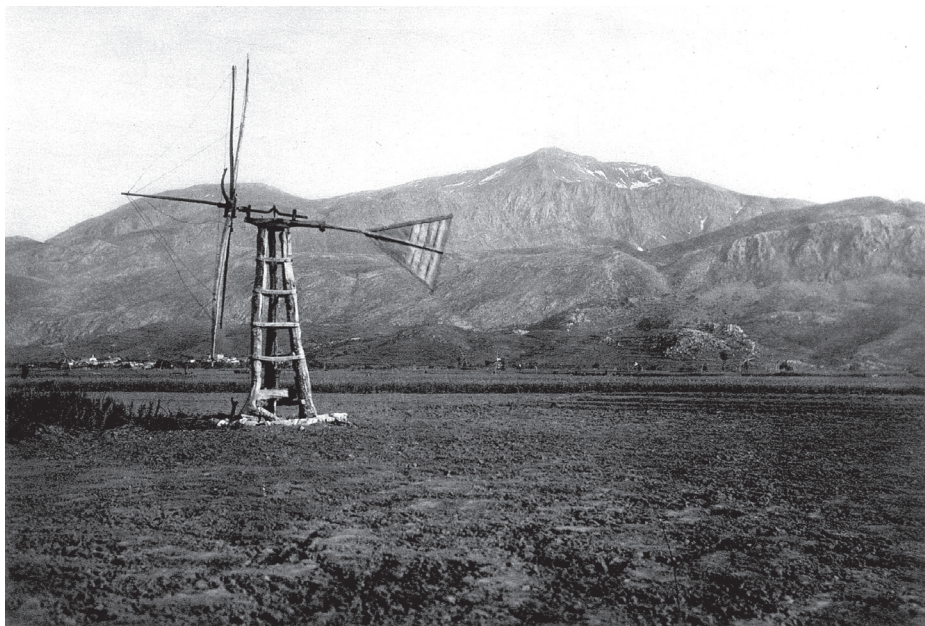
Οι δύο άλλοι γιοί σταδιοδρόμησαν στις ένοπλες δυνάμεις. Ο μεν Αριστοφάνης, έγινε Στρατιωτικός Αρχίατρος με την ειδικότητα της Ορθοπαιδικής-Τραυματιολογίας και έτυχε πολλών διακρίσεων στο Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο για την ιατρική του προσφορά στο μέτωπο. Ο δε Ιωάννης, Πλωτάρχης του πολεμικού ναυτικού σε τιμητική διαθεσιμότητα, ήταν ένας από τους διασωθέντες στην καταβύθιση του ένδοξου υποβρυχίου «Λάμπρος Κατσώνης» στο Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Υπήρξε μάλιστα και αιχμάλωτος πολέμου σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Γερμανία. Τιμήθηκε από την πατρίδα για την ηρωική του δράση με πολλά παράσημα και εύφημες μνείες. Ο Ιωάννης Εμμ. Παπαδάκης είναι πατέρας μου.

Ο «Σπιρτοκούτης» και οι ανεμόμυλοι

Η ζωή του Εμμανουήλ Παπαδάκη υπήρξε λιτή και ταπεινή με αρχές και αξίες αιώνιες, όπως ακριβώς είχε διδαχθεί από τον ιερέα πατέρα του και τον ιερέα παππού του, οι οποίοι και του μεταλαμπάδευσαν τη φλόγα της πίστης στο Θεό και συνετέλεσαν καταλυτικά στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του.

Τον διέκρινε η αγάπη για τον πλησίον και η προστασία των αδυνάτων. Ανέπτυξε φιланθρωπικό έργο στο οροπέδιο και βοηθούσε συνεχώς τους ανήμπορους συμπατριώτες του, διαθέτοντας ακόμα και την προσωπική του περιουσία γι' αυτό το σκοπό.

Η προσφορά του στην ηθική και υλική ανακούφιση των συμπατριωτών του υπήρξε αμείωτη σε όλη τη διάρκεια της ζωής του, ανεξάρτητα εάν οι συνθήκες ήταν γι αυτόν ευνοϊκές ή όχι. Βοηθούσε με όλη την

Ξύλινος ανεμόμυλος του Οροπεδίου Λασιθίου. Εφεύρεση του Εμμανουήλ Παπαδάκη περί το 1890. Τεχνικές βελτιώσεις του ανεμόμυλου έγιναν μετά το θάνατό του από το μαθητή του Στέφανο Μαρκάκη ή Μαρκοστεφανή και από το γιο του Γεώργιο Παπαδάκη. (Φωτογραφία από το βεύκωμα GRIECHENLAND του Dr. HELMUTH TH. BOSSERT, BERLIN 1928)

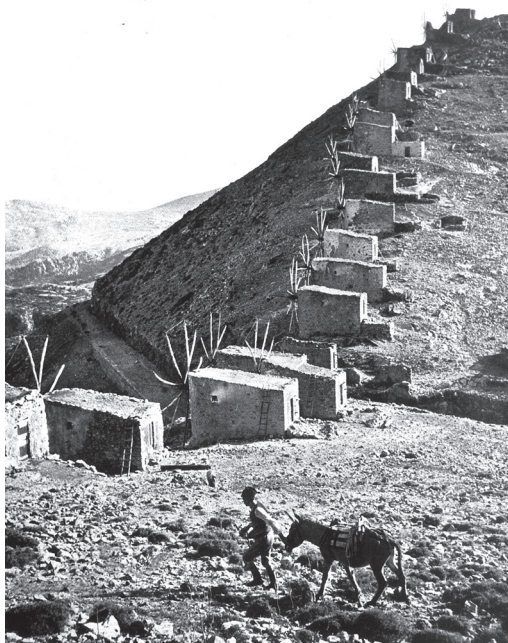
ψυχή του όπου υπήρχε ανάγκη.

Αυτό το δρόμο της προσφοράς επέλεξε, έχοντας ηθικά υποδείγματα τους ευεργέτες του Ψυχρού, από τους οποίους εμπνεύστηκε την αγάπη για τον πάτριο τόπο και τους συντοπίτες του.

Πάληψε για τη βελτίωση της ζωής των κατοίκων του οροπεδίου και το κατόρθωσε. Οι τεχνικές του γνώσεις τον οδήγησαν στην εφεύρεση και κατασκευή του πρώτου Λασιθιώτικου αντλητικού **ανεμόμυλου**, περί το **1890**. Η δημιουργική φαντασία του και η υψηλή και γρήγορη αντίληψή του, ήταν οι αιτίες που του προσέδωσαν το παρωνύμιο ο «**Σπιρτοκούτης**».

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης, σαν άλλος Μωυσής στην έρημο, χτύπησε μια μέρα το μαγικό του ραβδί στον κάμπο του Λασιθίου κι έβγαλε το πολυπόθητο νερό με έναν έξυπνο και πρωτοποριακό μηχανολογικό συνδυασμό, απαλλιάσσοντας τους Λασιθιώτες από την κοπιώδη και περιορισμένη μέχρι τότε άντλησή του με το γνωστό «γεράνι», ένα ξεπερασμένο πλήον και απαρχαιωμένο μηχανισμό.

Και σαν τον Δαίδαλο έβαλε φτερά -τα πανιά του μύλου- σε μια δικής του επινόησης ξύλινη κατασκευή, εμπνευσμένη από τους αλευρόμυλους που βρίσκονταν στη βόρεια είσοδο του οροπεδίου Λασιθίου, αξιοποιώντας τα καλοκαιρινά μεητέμια. Κι ο θεός Αίοιος χάρισε την κινητήρια δύναμη στο μύλο του Εμμανουήλ Παπαδάκη. Ο κινητικός αυτός μηχανισμός, πρωτότυπα συνδυασμένος με μια αναρροφητική αντλία, μετέτρεπε την κινητική ενέργεια του ανέμου

Οι αλευρόμυλοι στη βόρεια είσοδο του Οροπεδίου, από τους οποίους ο Εμμανουήλ Παπαδάκης εμπνεύστηκε τον αντλητικό ανεμόμυλο, το λεγόμενο και ανεμόμυλο ποτίσματος ή ανεμαντλία. (Φωτογραφία της δεκαετίας του 1930)

σε μηχανική για άφθονη και χωρίς κόπο άντληση των υπογείων υδάτων του κάμπου και άρδευση των αγρών.

Και βέβαια μετά από αυτή την πρώτη χρήση της εφεύρεσής του άρχισαν σιγά-σιγά να φυτρώνουν οι ανεμόμυλοι σαν κατάσπρες μαργαρίτες και να γεμίζουν τον κάμπο.

Σαν φυσικό επακόλουθο εξαπλώθηκε και η ποτιστική καλλιέργεια και άρχισε να παράγεται η γνωστή για τη γεύση και τη νοστιμιά της λασιοθιώτικη πατάτα, γεγονός που αύξησε το εισόδημα των Λασιοθιωτών και βελτίωσε τη ζωή τους.

Μέσα σε μισό αιώνα χιλιάδες ανεμόμυλοι γέμισαν το οροπέδιο σχηματίζοντας ένα αισθητικό πάρκο, πρωτοποριακό για την εποχή του. Το γραφικότερο αυτό αισθητικό πάρκο στον κόσμο είχε ως ευμενή συνέπεια την τουριστική ανάπτυξη του τόπου.

Σκορπισμένοι οι ανεμόμυλοι κινούσαν τα φτερά τους σαν πεταλούδες μέσα στο απέραντο περιβόλι του οροπεδίου και μάγευαν τον επισκέπτη, που μέσα από το φωτογραφικό του φακό, τους πίνακες ζωγραφικής, τις «καρτ ποστάλ», τα γραμματόσημα, ταξίδευε αυτό το μοναδικής ομορφιάς τοπίο μέχρι την άκρη της γης κι έκανε το Λασίθι ξακουστό.

Το Οροπέδιο με τους ανεμόμυλους του στη δεκαετία του 1960 , το γραφικότερο αισθητικό πάρκο του κόσμου.

Ανεμόμυλοι στα Μάλια. Οι Λασιθιώτικες ανεμαντλίες διαδόθηκαν και σε άλλες περιοχές της Κρήτης.

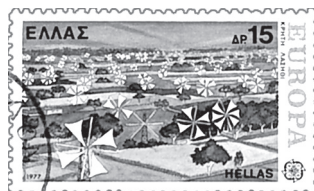
Είναι χαρακτηριστική η τοπική μαντινάδα:

*Λασίθι μου, πανέμορφο
σμεραγδοστολισμένο
έγινες με τους μύλους σου
στον κόσμο ξακουσμένο.*

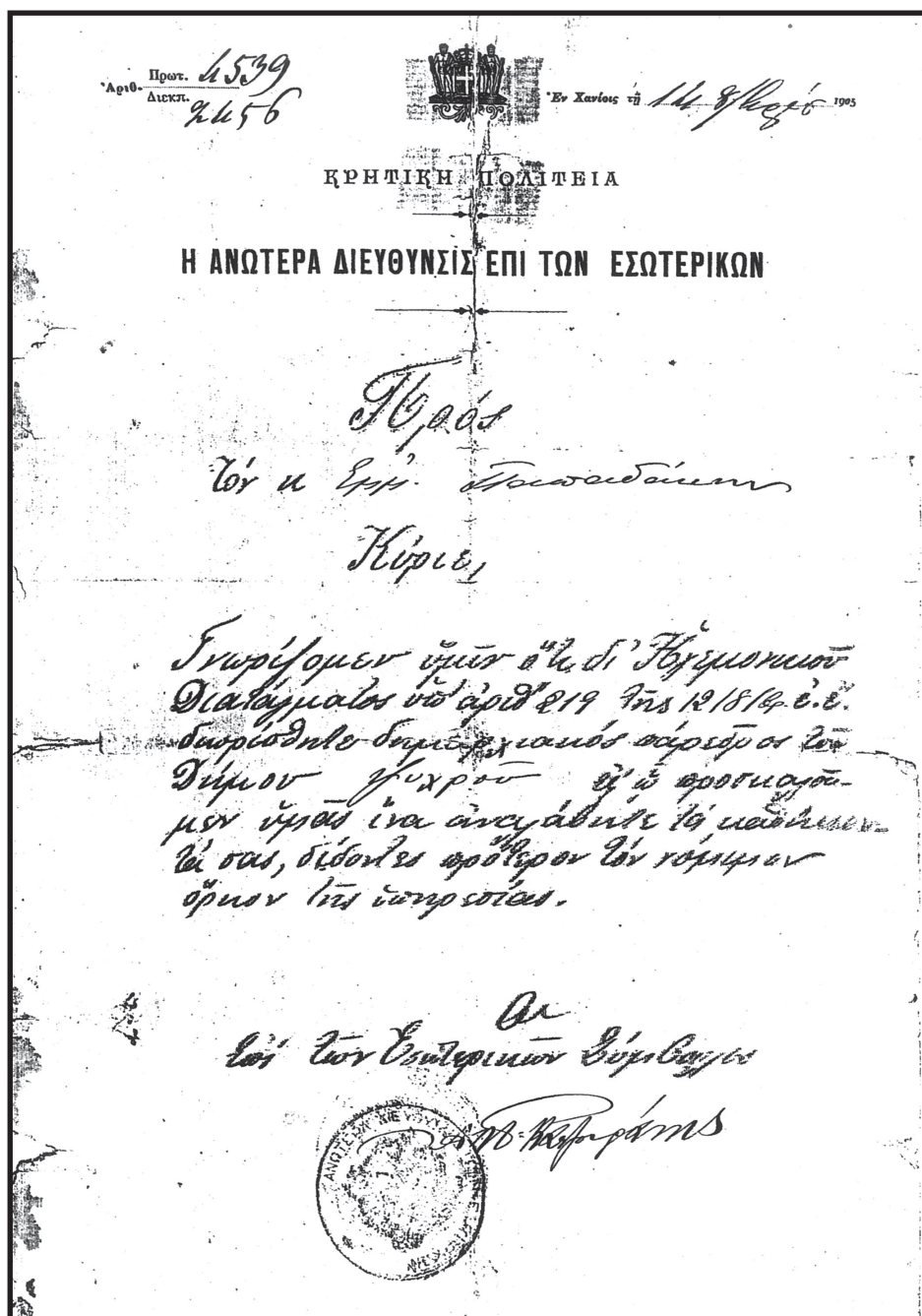
Κι άλλη μια εξυμνεί τον εφευρέτη με τους παρακάτω στίχους:

*Κι αυτοί οι Σπιρτοκούτηδες,
τους μύλους πρωτογάλαν
Θεέ μου απού τους έδωσες,
τέτοια μυαλά μεγάλα.*

Η γεωργική και η τουριστική ανάπτυξη του Οροπεδίου, που ξεκίνησε από το πολύτροφο μυαλό του παππού μου Εμμανουήλ Παπαδάκη, είχε ως αποτέλεσμα την άνοδο του βιοτικού και πολιτισμικού επιπέδου όλων των συντοπιτών του, δηλαδή των παππούδων μας.

Το Οροπέδιο με τους ανεμόμυλους σε γραμματόσημο το 1977.

Έγγραφο της Κρητικής Πολιτείας, το οποίο αναφέρεται στο διορισμό του Εμμανουήλ Παπαδάκη, ως Δημαρχιακού Πάρεδρου του Δήμου Ψυχρού με το υπ' αριθ. 219 της 12^{ης} Οκτωβρίου 1905 Ηγεμονικό Διάταγμα.

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης και η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα

Για την προσφορά αυτή στον τόπο του ο Εμμανουήλ Παπαδάκης τιμήθηκε από την Κρητική Πολιτεία. Με Ηγεμονικό Διάταγμα το 1905 διορίστηκε Δημαρχιακός Πάρεδρος στο Δήμο Ψυχρού, που περιλάμβανε όλα τα χωριά από τον Άγιο Γεώργιο μέχρι το Κάτω Μετόχι.

Τον επόμενο χρόνο οι Λασιθιώτες τον εξέλεξαν **Πληρεξούσιο, δηλαδή βουλευτή** του νομού τους στη Β' Συντακτική Συνέλευση της Κρητικής Πολιτείας, εκδηλώνοντας έτσι την ευγνωμοσύνη τους

και στηρίζοντας πάνω του τις ελπίδες τους για τον αγώνα της πολυπόθητης ένωσης με τη μητέρα Ελλάδα.

Στις 30 Ιουνίου του 1906, η Β' Συντακτική Συνέλευση της Κρητικής Πολιτείας στην πρώτη Συνεδρία της κήρυξε την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα που υπογράφηκε από τον Εμμανουήλ Παπαδάκη, Πληρεξούσιο Λασιθίου κι από όλους τους χριστιανούς Πληρεξούσιους της Κρητικής Πολιτείας. Μετά την προσφώνηση του Υπατου Αρμοστή Πρίγκιπα Γεωργίου

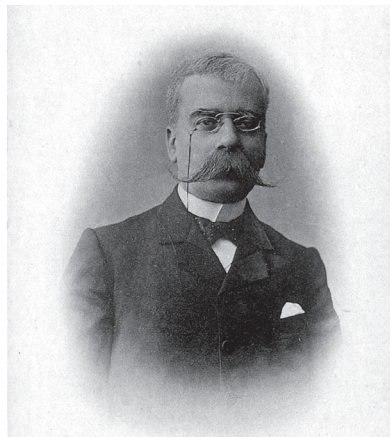
Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης Πληρεξούσιος (Βουλευτής) του νομού Λασιθίου στην Κρητική Πολιτεία.

Ἡ Α. Τ. ὁ Πρίγκιψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος, Ὑπατος Ἀρμοστής ἐν Κρήτῃ.

S. A. R. le Prince George de Grèce Haut commissaire
en Crète.
Éditeur S. Alikiotis, Candia. Nr. 157.

Ο Πρίγκιπας Γεώργιος, ο οποίος τοποθετήθηκε Ὑπατος Ἀρμοστής (1898-1906) στην Κρητική πολιτεία από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Παραιτήθηκε ένα χρόνο μετά την επανάσταση στο Θέρισσο και αντικαταστάθηκε από τον Αλέξανδρο Ζαΐμη.

Alex. Zaïmis

Τὴν ἰσότητά πάντων ἐνώπιον τῶν νόμων ἀνὰ διακρίσεις θρησκείας, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τόπου τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν δικαστικῶν λειτουργιῶν θεωρῶ ὡς βάσιν πάσης εὐνομομένης Πολιτείας.

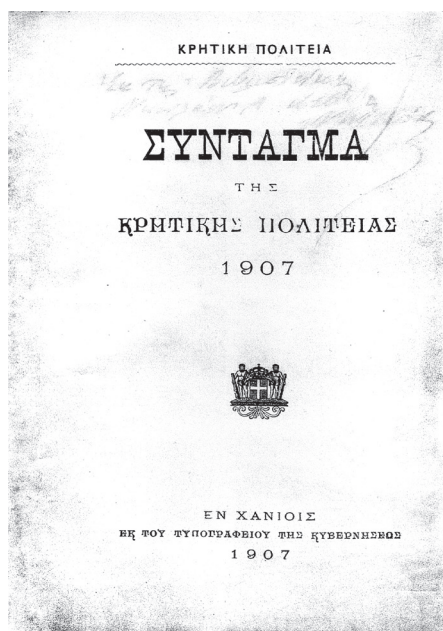
ΑΛΕΞ. ΖΑΪΜΗΣ

Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης (1855–1936), ο Ὑπατος Ἀρμοστής της Κρητικής Πολιτείας, ο οποίος διαδέχθηκε τον πρίγκιπα Γεώργιο το 1906. Διετέλεσε κατ' επανάληψη Υπουργός και Πρωθυπουργός της Ελλάδας και το 1929 Πρόεδρος της Δημοκρατίας.

και την ορκωμοσία των εκλεγμένων Πληρεξουσίων ακολούθησε ψήφισμα, στο οποίο έχουν καταγραφεί κατά λέξη τα ακόλουθα:

«Ἡ Β' Συντακτικὴ Συνέλευσις των Κρητῶν πιστῶς διερμηνεύουσα τον προαιώνιον πόθον του Κρητικοῦ Λαοῦ, συνελθούσα σήμερον την 30ην Ιουνίου 1906 εἰς Χανία κηρύττει τὴν Ἑνωσὶν τῆς Νήσου Κρήτης μετὰ τοῦ Ἐλευθέρου Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, πεισθεῖσαι καὶ ἐκ τῆς ἐξετάσεως των εἰδικῶν ἀπεσταλμένων αὐτῶν, ὅτι μόνῃ ἡ Ἑνωσις μετὰ τῆς Ἑλλάδος δύναται νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰ δεινὰ των Κρητῶν, θὰ θελήσῃσι νὰ ἀποδεχθῶσι μετ' ευμενείας τὸ ψήφισμα τῆς Συνελεύσεως καὶ νὰ πραγματοποιήσῃσι τὴν Ἑνωσιν. (Κατόπιν τούτου) διακόπτει τὰς συνεδριάσεις αὐτῆς».

Εγένετο ἐν Χανίοις τῇ 30 Ιουνίου 1906
Οἱ Πληρεξούσιοι.

Το Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας του 1907 επί Υπατης Αρμοστίας Αλέξανδρου Ζαΐμη, όταν ο Εμμανουήλ Παπαδάκης ήταν Πληρεξούσιος του νομού Λασιθίου.

Για τον Κρητικό λαό η ένωση με τη Μντέρα Ελλάδα ήταν διακαής πόθος. Ένα χρόνο πριν, το 1905 με την επανάσταση στο Θέρισσο, οι Μεγάλες Δυνάμεις είχαν ήδη αντιληφθεί την επιτακτική αυτή ανάγκη. Παρά ταύτα έπαιξαν το ρόλο τους και δεν επέτρεψαν τότε την ένωση. Οι δε διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν κατέληξαν σε παραίτηση του Πρίγκιπα Γεωργίου από την Υπατη Αρμοσσία το 1906, και στο διορισμό, από το Βασιλιά της Ελλάδας, του Αλέξανδρου Ζαΐμη ενός έμπειρου και μετριοπαθή πολιτικού, ως Υπατου Αρμοστή της Κρητικής Πολιτείας.

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης, υπέρμαχος της Ένωσης, συμμετείχε τότε ενεργά στις πολιτικές ζυμώσεις

αλλά και στις εξεγέρσεις για το σκοπό αυτό. Ως πολιτικός ύψωσε με σθένος τη φωνή του σε κάθε μορφή καταπίεσης του Κρητικού λαού και συγκρούστηκε με οποιονδήποτε ήταν αντίθετος με το συμφέρον του τόπου και το εθνικό συμφέρον.

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης παρακολουθούσε με μεγάλο ενδιαφέρον και τις πολιτικές εξελίξεις της Μντέρας Πατρίδας. Με τις πολιτικές του θέσεις έχαιρε της εκτίμησης των συναδέλφων του Πληρεξουσίων της Κρητικής Πολιτείας και του σεβασμού των απλών συμπατριωτών του.

Ήταν ιδεολόγος, σταθερός στις πεποιθήσεις και στις αρχές του, άκαμπος, χωρίς πολιτικούς ελιγμούς, συμβιβασμούς και ιδιοτελείς σκοπιμότητες. Απαλλοτριμένος από προσωπικές φιλοδοξίες και συμφέροντα, είχε μοναδικό σκοπό την προσφορά στο συνάνθρωπο και στην πατρίδα. Πάλευε για τα δικαιώματα του Κρητικού λαού, για την ηθική και υλική προστασία των συνεπαρχιωτών του και με αυτή την έντιμη και ανιδιοτελή προσφορά είχε κερδίσει το θαυμασμό και την αγάπη τους.

2η Δυναμὴ τῆς 28 Ἀπριλίου 1906
 Ἀγαπητοί μου ποταμιόφιλοι κυρ.
 Σεπτ. 7. Νεμεσιεύειν
 ἔμελλε καὶ τοῦτο ἔργον ἔχο-
 μεν καὶ ἐφ' ἑαυτοῖς. Ἰνδὴ δὲ πρὶν ἔλασθαι
 εἰς ἀποσκευὰς δὲ δι' ἡμετέρας καὶ
 ἔλθω δεῖ καὶ ἀπερπετῆσαι τὸν ὄρειον
 ποταμὸν εἰς ὑψηλότεας μεσ, καὶ περὶ
 οὗτο κατὰ πέρας ὄρει, καὶ εἰς αὐτὴν δὲ
 εἰς ἀνατολὴν καὶ περὶ ἔχον καὶ πάλιν
 ἀνατολὴν. ὅτε δὲ εἰς ἀνατολὴν καὶ περὶ
 ἀνατολὴν. Ἡ ἀνατολὴ τοῦ ὄρει-
 οῦ δὲ εἰς ἀνατολὴν εἰς ἀνατολὴν
 καὶ εἰς ἀνατολὴν εἰς ἀνατολὴν
 καὶ εἰς ἀνατολὴν εἰς ἀνατολὴν
 καὶ εἰς ἀνατολὴν εἰς ἀνατολὴν

Επιστολή του Εμμανουήλ Παπαδάκη προς τον Ιωάννη Χαλαμπαλάκη -δάσκαλο του Ψυχρού και αδελφό της γυναίκας του- με ημερομηνία 28 Αυγούστου 1906 από τα Χανιά, όπου βρισκόταν ως Πληρεξούσιος του νομού Λασιθίου και με την οποία του γνωστοποιεί ότι δεν δύναται να παραστεί στα εγκαίνια του Ιερού Ναού «Τριών Ιεραρχών και Τιμίας Ζώνης» του χωριού, γιατί ήταν σε εξέλιξη οι διαπραγματεύσεις για την παραμονή του Πρίγκιπα Γεωργίου στην Ύψητη Αρμοσία.

Δεν υπήρξε μοιρολάτρης
ως πολιτικός, αλλ'ή μεγαλο-
ϊδεάτης πατριώτης και ακού-
ραστος αγωνιστής. Προσέφε-
ρε απλόχερα την ψυχική του
δύναμη και τη σωματική του
δράση στην ιδιαίτερη πατρίδα
του καθώς και στη Μητέρα
Ελλάδα, μέχρι που στο τέλος
πρόσφερε και το αίμα του
στο βωμό της ελευθερίας των
αδελφών της Βορείου Ηπει-
ρου.

Το ιδανικό της ελευθερίας δονούσε την καρδιά του από την παιδική του ηλικία, από τη γιγαντομαχία του Οροπεδίου του 1867, που του είχε σημαδέψει την ψυχή, τότε που ο **Ισμαήλ Σελίμ Πασάς** ήταν ο επικεφαλής των Αιγυπτιακών δυνάμεων στην Κρήτη. Ο Ισμαήλ Σελίμ Πασάς είχε γεννηθεί στο Ψυχρό, είχε δε αιχμαλωτισθεί στο παιδομάζωμα στη μεγάλη μάχη του 1823 και είχε δια της βίας εξισλαμισθεί, αλλιά, εξακολουθούσε να παραμένει κρυφохριστιανός. Το αίμα νερό δε γίνεται, λέει ο σοφός λαός!

Η ρωμαϊέα ψυχή του Εμμανουήλ Παπαδάκη ήταν δώρο της φύσης και του τόπου όπου γεννήθηκε με τους μύθους και τους θρύλους, τη σύγχρονη ιστορία με τις αλληπαλήληθες εξεγέρσεις των ορεσίβιων κατοίκων του οροπεδίου, των αγωνιστών της ελευθερίας.

Αυτά τον προίκισαν με το πάθος της πάλης και του κινδύνου. Συμμετείχε μαζί με άλλους Λασιθιώτες σε διάφορες μάχες στις Ανατολικές Επαρχίες της Κρήτης κατά την επανάσταση του 1897 και διακρίθηκε για την ανδρεία του. Έλαβε μέρος στις γενναίες μάχες των Αρχανών Ηρακλείου την Άνοιξη του 1897, τότε που οι Αρχανιώτες με τη βοήθεια πολλομένων κι από άλλες Επαρχίες της Κρήτης αηλιά και εθελοντών από την Ελλάδα, προκάλεσαν σημαντικές απώλειες στους επιτιθέμενους Οθωμανούς.

Ο ατυχής όμως, την εποχή εκείνη, Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 εξανέμισε όλες τις ελπίδες των Κρητών για ένωση με την Ελλάδα. Έτσι οι Κρήτες αναγκάστηκαν να δεχθούν την προτεινόμενη από τις Μεγάλες Δυνάμεις αυτονομία της Κρήτης με την επικυριαρχία του Σουλτάνου.

Ήταν τότε -και συγκεκριμένα ένα χρόνο μετά- που ο πρίγκιπας Γεώργιος, δευτερότοκος γιός του βασιλιά της Ελλάδας Γεωργίου του Α', ανέλαβε καθήκοντα Υπατου Αρμοστή. Και ήταν τότε που υψώθηκε στα

Ο Ισμαήλ Σελίμ Πασάς (Ismail Selim Pasha), ο αδελφός του ευεργέτη του Πανεπιστημίου της Αθήνας Αντωνίου Φ. Παπαδάκη. Διετέλεσε Υπουργός Πολέμου (Στρατιωτικών) της Αιγύπτου. Η προτομή και η προσωπογραφία του βρίσκονται στο Πολεμικό Μουσείο του Καΐρου. (Οι ανωτέρω φωτογραφίες λήφθηκαν κατά την εκεί επίσκεψή μου το 2010)

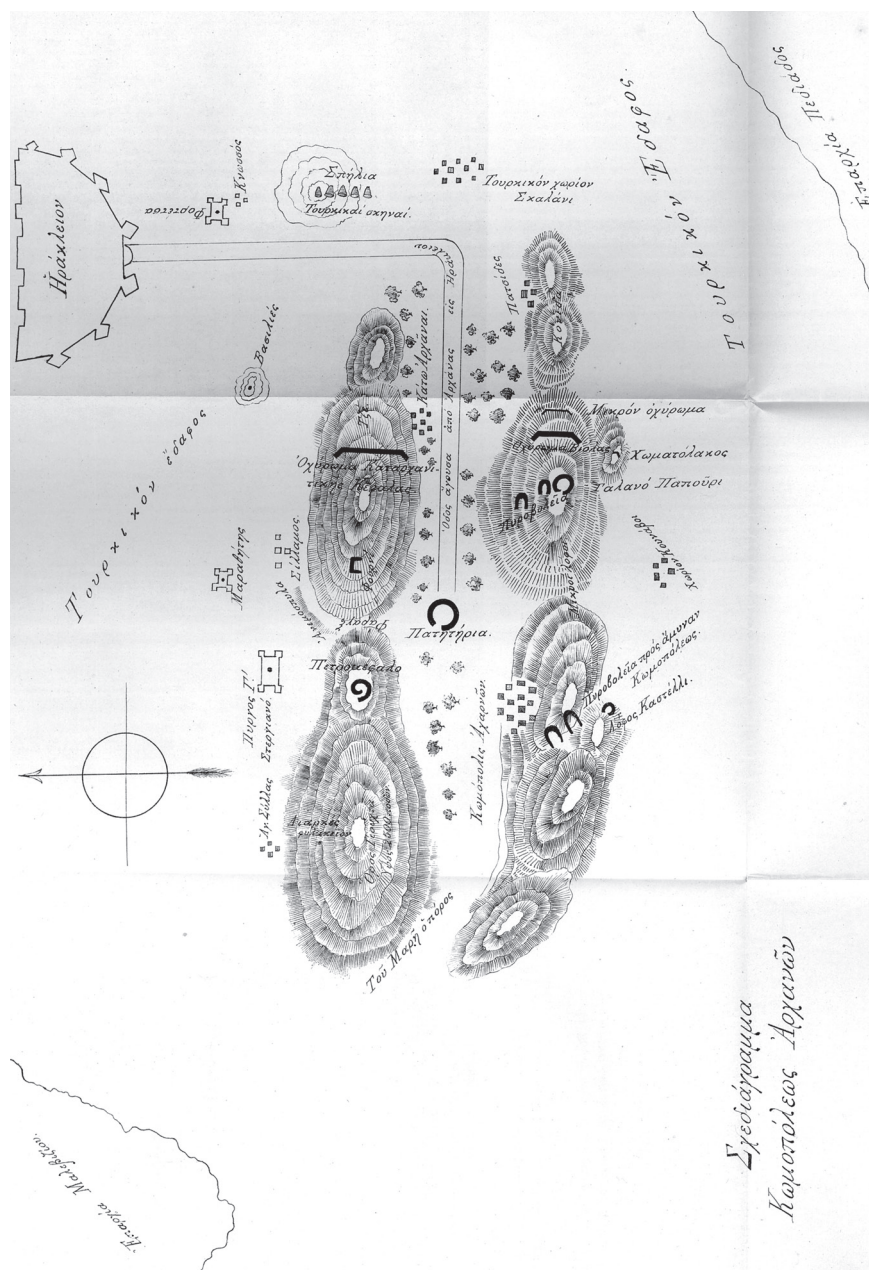
الفريق إسماعيل سليم باشا
 جبرناظر الجهادية في مصر محمد باشا وقائد خان الحيلة
 المصرية في حرب جزيرة كريت وتوفي عام ١٨٦٧
 LIEUTENANT GENERAL/ISMAIL SELIM PASHA
 HE WAS NAMED MINISTER OF WAR DURING THE REIGN
 OF SAID PASHA AND WAS ALSO APPOINTED AS DEPUTY
 COMMANDER OF THE EGYPTIAN DETACHMENT IN
 CRETE WAR. HE DIED 1867

Χανιά, πάνω στο Φρούριο Φιρκά, η σημαία της Κρητικής Πολιτείας που έμοιαζε με την ελληνική σημαία με το σταυρό στη μέση, ο οποίος τη χώριζε σε τέσσερα τετράγωνα, αλλήλ το άνω αριστερό τετράγωνο ήταν ερυθρού χρώματος με έναν αστέρα στο κέντρο του και συμβόλιζε την επικυριαρχία του Σουλτάνου επί της νήσου.

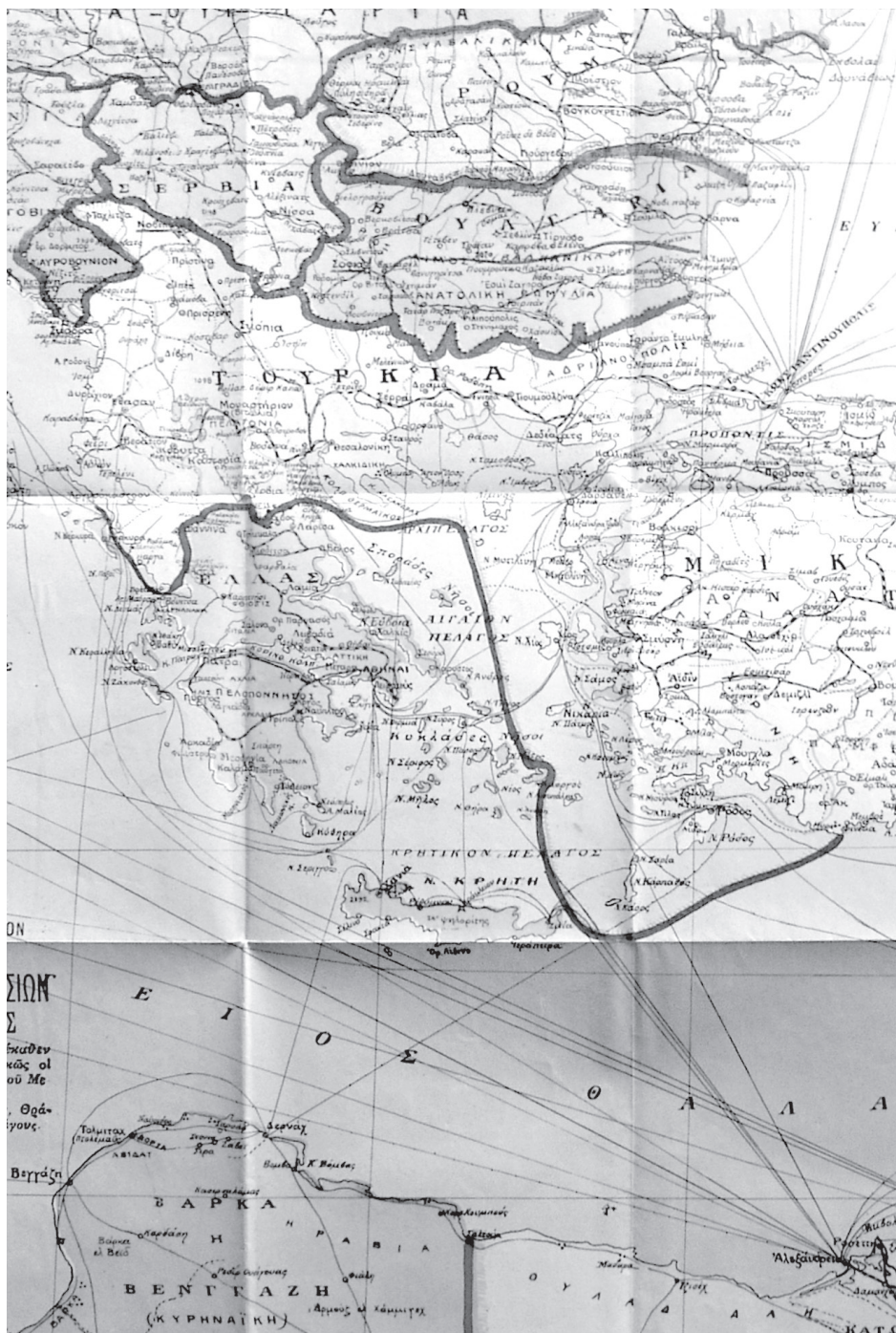
Η καρδιά του Εμμανουήλ Παπαδάκη δεν κτύπαγε μόνο για την Κρήτη και την ελεύθερη Ελλάδα αλλήλ και για την ευρύτερη πατρίδα, τις αλύτρωτες ελληνικές περιοχές, τους τάφους των προγόνων, το άγιο χώμα των πατέρων, τις ρίζες του δέντρου της ζωής, το γαλανό ουρανό, το φωτεινό ήλιο, την ομορφιά αυτής της φύσης, της ίδιας φύσης που πλάθει τους ίδιους χαρακτήρες με συναισθήματα, φιλότιμο, ανθρωπιά, με ιδανικά και ιδεώδη αιώνια που όλα μαζί ενωμένα χαρακτηρίζουν αυτό τον τόπο, την όμορφη, γλυκιά πατρίδα μας, την Ελλάδα.

Οι Αρχάνες του Ηρακλείου, όπου δόθηκαν γενναίες μάχες στην επανάσταση του 1897, στις οποίες πολέμησε ο Εμμανουήλ Παπαδάκης. (Καρτ-ποστάλ εποχής)

Σχεδιάγραμμα της περιοχής των Αρχανών με τις οχυρωματικές θέσεις και τα πυροβολεία των Κρητών πολεμιστών στους λόφους γύρω από την κωμόπολη στις μάχες του 1897. (Βουτιερίδης 1898)

Χάρτης της Βαλκανικής Χερσονήσου πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913.

Ο Α΄ Βαλκανικός πόλεμος

Ο ενδόμυχος αυτός πόθος του Εμμανουήλ Παπαδάκη για τη Μντέρα Πατρίδα έγινε πράξη με την κήρυξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου 1912-13. Τότε, μαζί με άλλους Κρήτες εθελοντές έσπευσαν να εκπληρώσουν το ιερό προς την πατρίδα καθήκον.

Μαζί ενώθηκαν και οι Έλληνες του εξωτερικού και πολλοί φιλέλληνες που ήρθαν να πολεμήσουν για την Ελλάδα. Η συγκίνηση και ο ενθουσιασμός όληων, στρατού και λαού, βοήθησαν αυτόν τον αγώνα. Και η μικρή σε έκταση και πληθυσμό Ελλάδα έγινε μεγάλη και ισχυρή, χάρη στην ανδρεία και στο φρόνημα των παιδιών της, που απωθώντας την Τουρκία από την Ευρώπη μαζί με τους άλλους χριστιανούς συμμάχους -Βούλγαρους, Μαυροβούνιους και Σέρβους- άλλαξαν το χάρτη της Βαλκανικής.

Η ιδέα όμως αυτής της Βαλκανικής συνεννόησης, όπως είναι γνωστό, ήταν παλιά με εμπνευστή και πατέρα της τον Ρήγα Φεραίο, που με τη «Χάρτα» του πάσχιζε να ξεσηκώσει όλους τους υπόδουλους χριστιανούς της Βαλκανικής χερσονήσου για την αποτίναξη του Οθωμανικού ζυγού.

Η Τουρκία, με την κήρυξη της επιστράτευσης από τις Βαλκανικές χώρες το Σεπτέμβριο του 1912, προσπάθησε με διάφορους διπλωματικούς ελιγμούς να αποσπάσει από τη Βαλκανική αυτή συμμαχία την Ελλάδα με αντάλλαγμα την

Λαϊκή καρτ-ποστάλ που κυκλοφόρησε με την κήρυξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου. Εικονίζονται οι τέσσερις βασιλείς της Βαλκανικής Χερσονήσου και σύμμαχοι: ο Νικόλαος Α΄ ή Νικήτας του Μαυροβουνίου, ο Πέτρος της Σερβίας, ο Φερδινάνδος της Βουλγαρίας και ο Γεώργιος Α΄ της Ελλάδας.

παραίτηση από την επικυριαρχία της Κρήτης, πιστεύοντας ότι έτσι θα καταπονήσει εύκολα και γρήγορα τη Βουλγαρία και τη Σερβία. Γι' αυτό και δεν αντέδρασε στην είσοδο των Κρητών βουλευτών στην Ελληνική βουλή για τη λύση του Κρητικού ζητήματος την 1η Οκτωβρίου 1912, όταν συνήλθε σε πρώτη συνεδρία, με σκοπό να επικυρώσει τα πολεμικά μέτρα που είχε λάβει η κυβέρνηση και να ψηφίσει τα απαραίτητα νομοθετήματα για τις έκτακτες περιστάσεις.

Σατυρική καρτ-ποστάλ που κυκλοφόρησε με την κήρυξη των Βαλκανικών πολέμων. Απεικονίζονται τα εμπλεκόμενα κράτη προσωποποιημένα.

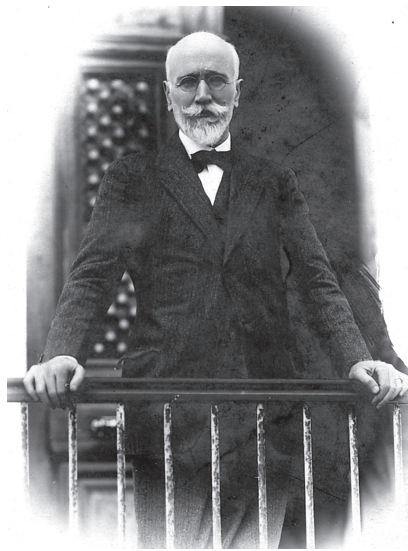
Ο Ελευθέριος Βενιζέλος

Ο τότε πρωθυπουργός **Ελευθέριος Βενιζέλος** στη συνεδρίαση αυτή, συγκινημένος, χαιρέτησε την είσοδο των Κρητών βουλευτών στο Ελληνικό Κοινοβούλιο με τα εξής λόγια :

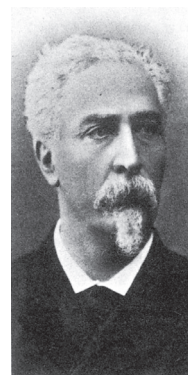
«Χαιρετίζω σήμερον εξ ονόματος του ελληνικού λαού τους απεσταλμένους της αδελφής νήσου και ρητὴν ποιούμεαι την δήλωσιν ὅτι ἡ Εὐλάς ἀποδέχεται ὅπως τοῦ λοιποῦ υπάρξει ἐν κοινόν Κοινοβούλιον καὶ δια το ἐλεύθερον βασιλείον καὶ δια τὴν νήσον Κρήτην. Καλῶ δε τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Κρήτης ὅπως ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν νήσον, ἵνα φέρωσι πρὸς τοὺς συμπολίτας τῶν τὸν ἀδελφικόν ἀσπασμόν τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπίας καὶ ἀσχολληθῶσι το ταχύτερον εἰς τὴν διεξαγωγὴν κανονικῶν ἐκλογῶν, ἵνα λάβωσιν το ἔνδυμα το ὁποῖον θα ἐπιτρέψη εἰς αὐτοὺς τὴν εἴσοδον ἐν τῷ περιβάλλῳ τούτῳ.»

Τὴν ἴδια ἐκείνη ἡμέρα ὁ Εὐλευθέριος Βενιζέλος διόρισε Γενικό Διοικητὴ Κρήτης τὸν **Στέφανο Δραγούμη**.

Ο Στέφανος Δραγούμης (1842-1923), ὁ ὁποῖος διορίστηκε Γενικός Διοικητὴς Κρήτης ἀπὸ τὸν Πρωθυπουργό τῆς Εὐλάδας, Εὐλευθέριο Βενιζέλο, τὸν Οκτώβριο τοῦ 1912. Υπήρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς κύριους ὁργανωτὲς τοῦ Μακεδονικοῦ Αγώνα. Διετέλεσε πολλὰς φορὲς Υπουργός, τὸ 1910 Πρωθυπουργός καὶ τὸ 1913 Γενικός Διοικητὴς Μακεδονίας.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, τοῦ ὁποῖου το ὄνομα συνδέθηκε με τοὺς νικηφόρους Βαλκανικοὺς πολέμους ποὺ διπλάσιασαν τὴν Εὐλάδα.

*Η κήρυξη πολέμου της Ελλάδας κατά της Τουρκίας και
η συστράτευση της Κρήτης*

Στις 5 Οκτωβρίου 1912 η Ελληνική Κυβέρνηση κήρυξε τον πόλεμο κατά της Τουρκίας και ο **Βασιλιάς Γεώργιος ο Α΄** απηύθυνε προς τον Ελληνικό λαό το εξής διάγγελμα :

*«Αι ιεραὶ υποχρεώσεις προς την φιλητάτην Πατρίδα, προς τους υποδού-
λους αδελφούς μας και προς την ανθρωπότητα επιβάλλουσιν εις το Κρά-
τος, μετά την αποτυχίαν των ειρηνικών προσπαθειών του προς επίτευξιν
της εξασφάλισεως των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των υπό τον τουρκικόν
ζυγόν Χριστιανών, όπως δια των όπλων θέση τέρμα εις την δυστυχίαν, την
οποία ούτοι υφίστανται από τόσων αιώνων.*

*Η Ελλάς πάνοπλος μετά των συμμάχων αυτής, εμπνεομένων υπό των
αυτών αισθημάτων και συνδεομένων δια κοινών υποχρεώσεων, αναλαμ-
βάνει τον ιερόν Αγώνα του Δικαίου και της Ελευθερίας των καταδυναστευ-
ομένων λαών της Ανατολής.*

*Ο κατά ξηράν και θάλασσαν στρατός ημών, εν πλήρει συναισθήσει του
καθήκοντος αυτού προς το Έθνος και την Χριστιανοσύνην, μνήμην των
Εθνικών αυτού παραδόσεων και υπερήφανος δια την ηθικήν αυτού υπε-
ροχήν και αξίαν αποδύεται μετά πίστεως εις τον Αγώνα, όπως δια του τιμί-
ου αυτού αίματος αποδώσει την Ελευθερίαν εις τους τυραννουμένους.*

*Η Ελλάς μετά των αδελφών συμμάχων Κρατών θα επιδιώξη πάση θυ-
σία τον ιερόν αυτόν σκοπόν. Επικαλούμενοι δε την αρωγήν του Υψίστου
εν των δικαιοτάτω αγώνι του πολιτισμού ανακράζομεν:*

Ζήτω η Ελλάς! Ζήτω το Έθνος!»

Αθήναι, τη 5 Οκτωβρίου 1912

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α΄

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

*Ο Πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ*

*Τα μέλη
ΜΙΧΑΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ, ΡΑΚΤΙΒΑΝ
ΡΕΠΟΥΛΗΣ, ΔΙΟΜΗΔΗΣ,
ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ, ΣΤΡΑΤΟΣ*

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α΄
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

Ο Βασιλιάς της Ελλάδας Γεώργιος Α΄. Επί των ημερών του κηρύχθηκε ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος, η δε βασιλεία του τερμάτισε λίγους μήνες μετά, στις 5 Μαρτίου 1913 με τη δολοφονία του από τον Γ. Σχινά στη Θεσσαλονίκη.

και το εθνικόν συμφέρον μάς επιβάλλουσι, και ό,τι η φωνή των Μαρτύρων του γένους θα μας υπαγορεύση. Η νίκη στεφανώνει τους τολμηρούς, εις τους οποίους και ο Θεός είνε βοηθός... Οι Κρήτες πρέπει και πάλιν να δείξωσιν ότι γνωρίζουσι να τιμώσι τα όπλα, όταν τα μεταχειρίζονται υπέρ της πατρίδος. Ωπηλισμένοι λοιπόν άπαντες με γενναιότητα και μεγάλην προθυμίαν, ετοιμασθήτε, και όταν θα έλθη η στιγμή, η πατρίς θα σας καλέση. Τελευταίων μιαν σύστασιν αναγκαίαν κρίνω να σας υποβάλω. Την ζώνην, τιμήν και περιουσίαν των συμπατριωτών μας Οθωμανών να σέβησθε δια παντός τρόπου».

Στις 17 Σεπτεμβρίου 1912 είχε διαταχθεί Γενική Επιστράτευση στον Ελληνικό χώρο καθώς και στη νήσο Κρήτη, όπου η τοπική Κυβέρνηση δήλωνε ότι η Κρήτη είναι ομόφωνα και αδιαίρετα αποφασισμένη να ακολουθήσει τη Μητέρα Ελλάδα με την οποία ανεπιφύλακτα ταύτιζε την τύχη της. Ο Προεδρεύων της Επαναστατικής Συνέλευσης της Κρήτης **Γ. Παπαδόπετρος** απηύθυνε τότε στον Κρητικό λαό διακήρυξη που, μεταξύ άλλων, ανέφερε :

«...As ετοιμασθώμεν λοιπόν να υπερασπισθώμεν, εάν παρουσιασθεί ανάγκη, το Έθνος μας, την Ελληνικήν μας σημαίαν, την πίστιν μας, τους υποδούλους αδελφούς μας, as λάβωμεν τα όπλα και as πράξωμεν ό,τι η φωνή της πατρίδος

Εν Χανίοις τη 19 Σεπτεμβρίου 1912

Ο Προεδρεύων της Επαναστατικής των Ελλήνων Συνελεύσεως

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΕΤΡΟΣ

Ο επικείμενος πόλεμος ήταν ζήτημα όλων όσων πίστευαν στον ιερό αγώνα της ελευθερίας, στα δίκαια του υπόδουλου ελληνισμού. Γι' αυτό

εκτός των στρατεύσιμων της ελεύθερης Ελλάδας και των ηρωικών παιδιών της Κρήτης προσήλθαν για κατάταξη, με μεγάλη προθυμία, χιλιάδες Έλληνες εθελοντές που ζούσαν στο εξωτερικό, κυρίως μετανάστες στην Αμερική αλλιά και πολλοί φιλέλληνες, με αποτέλεσμα να συγκροτηθούν και νέα τάγματα, όπως τα εθελοντικά Σώματα Προσκόπων και το Σώμα των Γαριβαιδινών, με επικεφαλής το Φιλέλληνα Ιταλό στρατηγό Ριτσιόττι Γαριβάλντι.

Οι εθελοντές αυτοί που δεν ήσαν υποχρεωμένοι να στρατευθούν αλλιά προσέρχονταν για κατάταξη αυθόρμητα και έδιναν τον όρκο του στρατιώτη ονομάζονταν Πρόσκοποι και συγκρότησαν Σώματα που τέθηκαν κάτω από τις διαταγές αξιωματικών ή οπληρχηγών.

Ο Διάδοχος Κωνσταντίνος, ο Αρχιστράτηγος του ελληνικού στρατού κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο.

Ορκωμοσία επιστρατευμένων των Βαλκανικών Πολέμων στην Αθήνα. Οι εθελοντές έδιναν τον όρκο του στρατιώτη στην Αθήνα και παραλάμβαναν τον απαραίτητο οπλισμό.

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης παρών

Ένας από αυτούς τους οπληρχηγούς ήταν και ο Εμμανουήλ Παπαδάκης ο οποίος με λήβαρο το ρητό «*Μητρός τε και πατρός και των ἀλλῶν προγόνων ἀπάντων τιμιώτερον ἐστί η πατρίς*», έβαλε και αυτός πάνω από όλα -και από την οικογένειά του ακόμα- την πατρίδα και ξεκίνησε για τον αγώνα παρά την ώριμη ηλικία του.

Είχε ήδη κλείσει τα πενήντα αλλή οι σωματικές του δυνάμεις ήταν γιγάντιες. Πήγαζαν προφανώς μέσα από τα κατάβαθα της ψυχής του και από την τιμή αλλή και τη χαρά που γεννά η συναίσθηση της τέλεισης του καθήκοντος και η υπερηφάνεια για τη Μεγάλη Πατρίδα Ελλάδα.

Η εθελοντική συμμετοχή του στον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο ήταν μια συνειδητή επιλογή. Από τις πολλές μάχες που είχε πολεμήσει στην Κρητική Επανάσταση του 1897, είχε αποκτήσει πλήρη επίγνωση των κινδύνων του πολέμου. Παρ' όλα αυτά δεν δείλιασε στιγμή και δεν φοβήθηκε το θάνατο. Αυτό φυσικά δεν ήταν διόλου τυχαίο. Είχε πίστη στο Θεό και αυτό τον εμπύχωνε.

Με περίσσιο θάρρος άρπαξε το όπλο του πολεμιστή, ασπάστηκε πρώτα την εικόνα της Αγίας Τριάδας -οικογενειακό ιερό κειμήλιο- φίλησε ύστερα και αποχαιρέτησε τη γυναίκα του και τα οκτώ ανήλικα παιδιά του, και αναχώρησε για το μέτωπο.

Η γυναίκα του Μαρία παρέμεινε ακλόνητη σαν άλλη Σπαρτιάτισσα, γιατί είχε γαλουχηθεί κι αυτή από την οικογένειά της, τους Χαλαμπαλάκηδες, με πίστη στα «ιερά» και στα «πάτρια».

Ο Οπληρχηγός Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκης, εθελοντής στον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο.

Επιβίβαση στρατιωτών σε ατμόπλοιο με προορισμό το μέτωπο στον Α' Βαλκανικό πόλεμο.

Τότε ο Εμμανουήλ Παπαδάκης και πολλοί άλλοι Κρητικοί μαζί συγκρότησαν τα εθελοντικά σώματα των γενναίων παλληκარიών της Κρήτης, που δεν λογάριασαν ούτε κινδύνους, ούτε ταλαιπωρίες και κακουχίες, αλλά ούτε κι αυτόν τον ίδιον το θάνατο, εκεί στο πεδίο της μάχης, στο θυσιαστήριο της λευτεριάς.

Ο πόλεμος αυτός δεν ήταν πόλεμος πλεονεξίας, αλλά ήταν ένας πόλεμος ιερός, για τη σωτηρία, την ελευθερία, την τιμή, τα ιδανικά και τις αιώνιες αξίες της γνήσιας ελληνικής γης. Όλοι τους είχαν υποφέρει από τον Οθωμανικό ζυγό και είχαν τον πόθο της απελευθέρωσης των αιχλωμένων Ελληνικών περιοχών. Μέσα στα βάθη της καρδιάς τους έκαιγε η ελπίδα της πραγμάτωσης του εθνικού ονείρου.

Έτσι το Σεπτέμβριο του 1912 οργανώθηκαν 77 Σώματα Κρητών εθελοντών με 3.556 άνδρες, οι οποίοι ανέλαβαν και έφεραν σε πέρας δύσκολες αποστολές, πολλές φορές μάλιστα συμπολέμησαν στο πλευρό του τακτικού στρατού.

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης με κατεύθυνση την Ήπειρο

Με την κήρυξη του πολέμου στις 5 Οκτωβρίου 1912 μεταφέρθηκαν στον Πειραιά οι Κρήτες εθελοντές και έτσι καταρτίσθηκε στην Αθήνα το Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητών με τέσσερα τάγματα. Το πρώτο τάγμα με διοικητή τον ταγματάρχη Γεώργιο Κολλοκοτρώνη -εγγονό του Θεόδωρου- έφτασε σιδηροδρομικώς στη Λάρισα. Το δεύτερο και το τρίτο τάγμα, όπου είχε καταταγεί και ο Εμμανουήλ Παπαδάκης, αναχώρησαν από την Αθήνα στις 14 Οκτωβρίου 1912, επιβιβάσθηκαν σε ατμόπλοια στον Πειραιά και μέσω Λευκάδας και Βόνιτσας αποβιβάσθηκαν στην Κόπραйна του Αμβρακικού κόλπου που λειτουργούσε ως λιμάνι από το 1896 και που ήταν σταθμός ανεφοδιασμού για την ενίσχυση του Στρατού της Ηπείρου. Αργότερα στάλθηκε και το 4ο τάγμα Κρητών στην Ήπειρο. Η ανδρεία τους έμεινε ιστορική. Λέγεται ότι από αυτούς ακούστηκε για πρώτη φορά η κραυγή «αέρα» στις επιθέσεις εναντίον των Τούρκων στο οχυρό του Μπιζανίου.

Ήδη μες τα δύο πρώτα χρόνια της πρωθυπουργίας του, 1910–1912, ο Ελευθέριος Βενιζέλος είχε αναδιοργανώσει το στρατό και στα πλαίσια οχύρωσης της χώρας είχε κάνει αξιόλογα οχυρωματικά έργα, όπως τα οχυρά στο Άκτιο στην είσοδο του Αμβρακικού κόλπου, ενώ απέναντι στην Πρέβεζα υπήρχαν τουρκικά φρούρια. Για την εξουδετέρωση μάλιστα του τουρκικού στολίσκου στην Πρέβεζα, την προστασία του σταθμού ανεφοδιασμού στην Κόπραйна και την ασφαλή ναυσιπλοΐα των ελληνικών πλοίων εντός του Αμβρακικού κόλπου είχε συγκροτηθεί η Μοίρα Ιονίου Πελάγους με αρχηγό τον πλοίαρχο Δαμιανό.

Στις 5 Οκτωβρίου 1912 δύο κανονιοφόροι αυτής της Μοίρας είχαν εισέλθει στον Αμβρακικό Κόλπο και είχαν εξουδετερώσει την υπάρχουσα εκεί Τουρκική ναυτική δύναμη, εξασφαλίζοντας έτσι την ελεύθερη μεταφορά του Στρατού Ηπείρου.

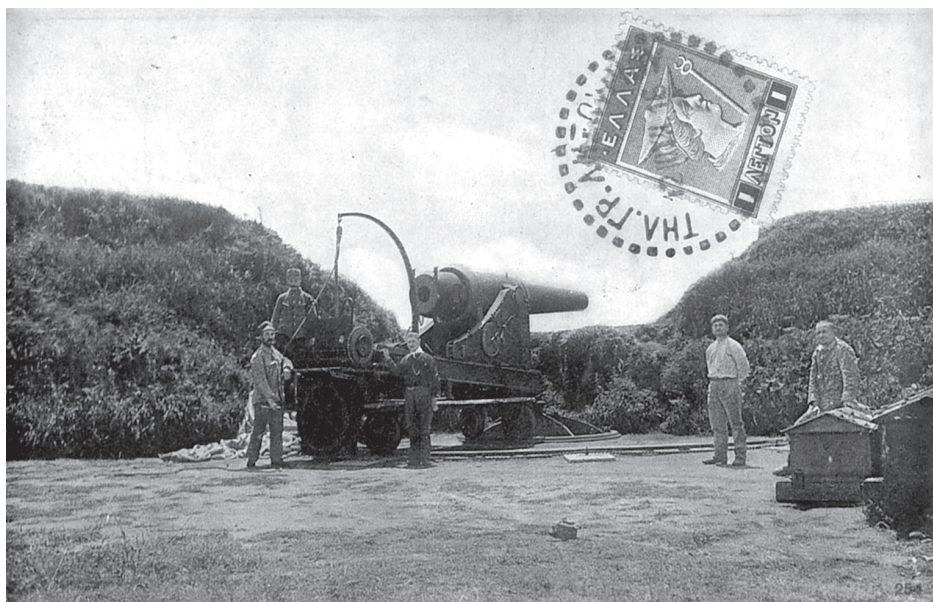
Για τη στρατιωτική επιχείρηση στο βόρειο τμήμα της Ηπείρου είχε σταλεί στην Κέρκυρα από τις αρχές του Οκτωβρίου 1912, αμέσως μετά την κήρυξη του πολέμου, ένας ανώτερος αξιωματικός της Χωροφυλακής ο Σπύρος Σπυρομήλιος, καταγόμενος από τη Χειμάρρα, για να καταρτίσει ντόπια εθελοντικά σώματα από βορειοηπειρώτες και να εξοπλίσει τους χριστιανούς κατοίκους.

Χάρτης της Ηπείρου με τα σύνορα Ελλάδας-Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην περιοχή. Απεικονίζεται ο Αμβρακικός Κόλπος με το λιμάνι της Κόφραινας, το οποίο χρησιμοποιήθηκε ως σταθμός ανεφοδιασμού για τις επιχειρήσεις στην Ήπειρο κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο.

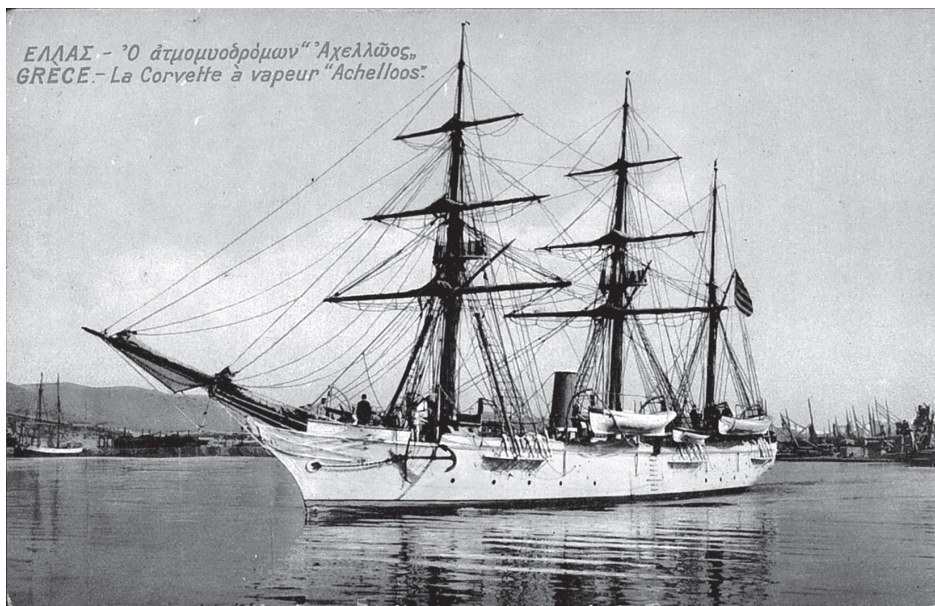
Τουρκικό φρούριο, το οποίο καταλήφθηκε από τους Έλληνες (άνω) και πυροβολείο (κάτω) στην είσοδο του Αμβρακικού κόλπου για τον ασφαλή διάπλους των Ελληνικών πλοίων κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών επιχειρήσεων της Ηπείρου.

Ο Σπύρος Σπυρομήλιος με τον Εμμανουήλ Παπαδάκη στη Χειμάρρα

Ο **Σπύρος Σπυρομήλιος**, ικανός αξιωματικός και αληθινός πατριώτης, ήταν ο επικεφαλής της όλης επιχείρησης στη Βόρεια Ήπειρο. Από τον Αρχηγό του Στρατού Ηπείρου, αντιστράτηγο Σαπουντζάκη, τον αποκαλούμενο «γέρο-αντό» δόθηκε η διαταγή για την κατάληψη της Χειμάρρας μέχρι την 4η Νοεμβρίου 1912, αφ' ενός στον Σπύρο Σπυρομήλιο, αφ' ετέρου στον Αρχηγό των Ατμομυοδρομών, τον αντιπλοίαρχο Γεωργαντά και ταυτόχρονα η εντολή να συμπράξουν για το σκοπό αυτό.

Έτσι στις 3 Νοεμβρίου 1912, 200 Κρήτες εθελοντές συμπεριλαμβανομένου του Εμμανουήλ Παπαδάκη επιβιβάσθηκαν στον ατμομυοδρόμο να «Αχελώς» στην Κόπρανα με κατεύθυνση την Κέρκυρα. Και στις

Ο ατμομυοδρόμων Αχελώς. (Καρτ-ποστάλ εποχής). Τα πολεμικά πλοία αυτού του τύπου, που κινούνταν με ιστία και ατμομηχανή, ήταν εκτός του Αχελώου, ο Ευρώτας, ο Πηνειός και ο Αλφειός. Στο Ιόνιο χρησιμοποιήθηκαν στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο για μεταφορά προσωπικού, για περιπολίες των παραλίων της Ηπείρου και για νηοψίες σε Ιταλικά και Αυστριακά καράβια, τα οποία εφοδίαζαν με όπλα και πολεμοφόδια τους Τουρκαλβανούς.

Ο Σπύρος Σπυρομήλιος (1864-1930) απόγονος του Σπυρομήλιου του γνωστού αγωνιστή του 1821. Ταγματάρχης ε.α. της Ελληνικής Χωροφυλακής. Πολέμησε στην αρχή του Μακεδονικού αγώνα ως αρχηγός σώματος με το ψευδώνυμο Αθάλη Μπούας ή Σουρής. Μετά λίγους μήνες τραυματίστηκε και αποσύρθηκε. Στον 'Α Βαλκανικό Πόλεμο ήταν Αρχηγός των επιχειρήσεων στη Χειμάρρα. Διετέλεσε Βουλευτής (1915-16) του νομού Αργυροκάστρου στην Ελληνική Βουλή. Έλαβε μέρος σε διάφορες διασκέψεις για το Βορειοηπειρωτικό ζήτημα. Υπήρξε λήτρης της Χειμάρρας, φλογερός πατριώτης, ιδεολόγος αγωνιστής, υπερήφανος και ασυμβίβαστος, μαχητικός και τολμηρός. Αγωνίστηκε με πάθος για τη λευτεριά της Βορείου Ηπείρου και για την ένωσή της με τη μητέρα Ελλάδα.

Κρήτες εθελοντές -ελεύθεροι σκοπευτές- του Α Βαλκανικού Πολέμου. (Καρτ-ποστάλ εποχής)

HIMARA (Spile) - Riviera Shqiptare

Ο κόλπος Σπηλιά της Χειμάρas, όπου έγινε η απόβαση των Δυνάμεων του Σπύρου Σπυρομήλιου, συμπεριλαμβανομένου και του οπληρχηγού Εμμανουήλ Παπαδάκη με την ομάδα του, στις 5 Νοεμβρίου του 1912. (Καρτ-ποστάλ εποχής)

5 Νοεμβρίου 1912, τα εθελοντικά σώματα στην Κέρκυρα επιβιβάσθηκαν σε ατμόπλοια συνοδευόμενα από ατμομυοδρόμονες και κατευθύνθηκαν στη Χειμάρρα.

Η απόβαση έγινε νωρίς το πρωί στον όρμο της Σπηλιάς χωρίς να προβληθεί καμία αντίσταση, καθώς ούτε τουρκικός στρατός υπήρχε εκεί αλλά ούτε και τουρκαλβανικά αντάρτικα σώματα, αφού τα ευρισκόμενα σε όλα τα παράλια χωριά από τα Ακροκεραύνια βουνά μέχρι τους Αγίους Σαράντα κατοικούνταν κυρίως από χριστιανούς.

Γραμματόσημο τακτικής έκδοσης Χειμάρas με το πορτρέτο του Βασιλιά Κωνσταντίνου.

Οι εθελοντές του Σπύρου Σπυρομήλιου με τους Κρήτες οπληρχηγούς Ποθυξίγκη, Γαλερό, Γεώργιο Τσολάκη, Εμμανουήλ Παπαδάκη και Παπαγιαννάκη, και με τους Βορειοπειρώτες οπληρχηγούς Θεόδωρο Πανάτση και Ιωάννη Μήλιο προχώρησαν προς το Διοικητήριο της Χειμάρas όπου ακολούθησε μικρή

Γραμματόσημο Χειμάρρας της Αυτονόμου Βορείου Ηπείρου, γνωστό ως «νεκροκεφαλή». Η παράσταση εκτός της νεκροκεφαλής φέρει το δικέφαλο αετό και το μονόγραμμα του Σπύρου Σπυρομήλιου.

συμπλοκή, για μια ώρα περίπου, με αποτέλεσμα το φόνο δύο Τούρκων στρατιωτών και τον τραυματισμό ενός από το εθελοντικό σώμα της Χειμάρρας. Τότε είκοσι Τούρκοι στρατιώτες και δεκατρείς πολιτικοί υπάλληλοι πιάστηκαν αιχμάλωτοι και εστάλησαν στην Κέρκυρα.

Ο Σπύρος Σπυρομήλιος με υπερηφάνεια ύψωσε την ελληνική σημαία στο Διοικητήριο με 21 κανονιοβολισμούς και από το Αρχηγείο του, το οποίο εγκατέστησε στο πατρικό του σπίτι, το λεγόμενο Πύργο των Σπυρομηλίων που βρισκόταν στο υψηλότερο σημείο του χωριού, εξέδωσε προκη-

Διακοσμημένοι ταχυδρομικοί φάκελοι για την αλληλογραφία των στρατευμένων στους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-13.

ρύξεις προς τους κατοίκους με τις οποίες συνιστούσε στους μεν χριστιανούς γενναιοφροσύνη, στους δε μωαμεθανούς υποταγή και σεβασμό στους νόμους. Ο πόλεμος αυτός ήταν πόλεμος ελευθερίας των υπόδουλων χριστιανών αλλήλ συγχρόνως σεβασμού της θρησκείας, των ηθών, των εθίμων και της περιουσίας των μουσουλμάνων. Οι προκηρύξεις του Σπύρου Σπυρομήλιου έχουν ως εξής:

«Χειμαρριώται!

Καταλαμβάνω εν ονόματι του Βασιλέως Γεωργίου και της Ελληνικής Κυβερνήσεως την επαρχίαν Χειμάρρας. Κηρύσσω αυτήν ελευθέραν και αναπόσπαστον τμήμα της αδιαίρετου ελληνικής πατρίδος. Πληρούνται ούτως ο πόθος πλείστων γεννεών, αιτινες επότισαν την γην ταύτην με αίμα. Φέρων μεταξύ ημών τα αγαθά της ελευθερίας, της ισοπολιτείας, τρέφω την ελπίδα ότι θέλετε τηλεγραφήσει εις τους απέναντι Μουσουλμάνους την αξιοπρεπή στάσιν, ην υπαγορεύουσιν οι νόμοι του Ελληνικού κράτους. Ο Ελληνικός στρατός φέρει ουχί τον τρόμον, αλλήλ το χάρμα της Ελευθερίας. Δια τούτο πάντες δέον να αγωνισθήτε μετ' αυταπαρνήσεως υπό την ιεράν μας σημαίαν εναντίον παντός εχθρού, αναδεικνυόμενοι άξιοι

Χειμαριώτες πολεμιστές.

απόγονοι των ευκλεών ημών
προγόνων.

Αδελφοί Μουσουλμάνοι!

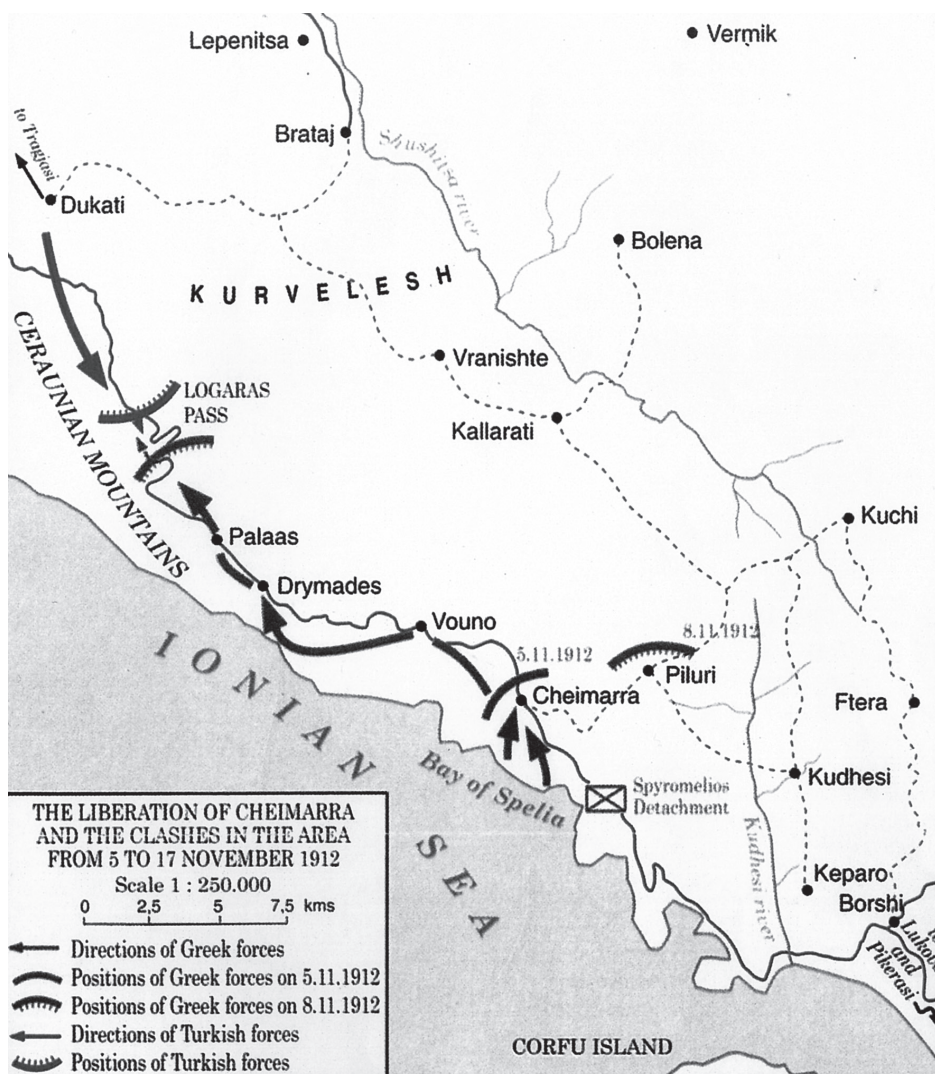
*Καταλαμβάνω εν ονόματι
του Βασιλέως των Ελλήνων και
της Κυβερνήσεως την επαρχίαν
της Χειμάρρας, αιτώ αμέσως
να προσέλθητε και δηλώσετε
υποταγήν, οπότε ο Ελληνικός
στρατός υπόσχεται εις υμάς
πλήρη ευνομίαν, ισοπολιτείαν
και άπαντα τα αγαθά, άτινα εξα-
σφαλίζονται εις τους πολίτας
φιλελευθέρου και ευνομουμέ-
νου κράτους. Η θρησκεία, τα
ήθη και τα έθιμα υμών θα είνε
σεβαστά, απαραβίαστα δε θα
είνε τα δικαιώματα της ιδιοκτη-
σίας. Οι γείτονες χριστιανοί θα
είνε συνδεδεμένοι προς υμάς
υπό την αιγίδα της Ελληνικής Πολιτείας, όπως διάγετε βίον αίσιον και ευ-
τυχή.*

Ο Σπύρος Σπυρομήλιος με Χειμαριώτες.

*Οφείλω όμως να υπομνήσω ότι πάσα παράβασις του νόμου και πάσα
ενέργεια κατά της κυριαρχίας των Ελληνικών αρχών θα τύχη αυστηράς
και αμειλίχτου τιμωρίας. Τρέφω την πεποίθησιν ότι θέλετε εισακούσει της
προσκήσεως εμού ως εντολοδόχου του Ελληνικού Έθνους, μετά του
οποίου συγγενικοί συνδέουσιν υμάς δεσμοί.»*

Μετά την κατάληψη του Διοικητηρίου οι δυνάμεις του Σπύρου Σπυρομήλιου, στις οποίες συμμετείχε και ο οπληρχηγός Εμμανουήλ Παπαδάκης, προχώρησαν βόρεια για να καταλάβουν τα χωριά Βούννο, Μάτες, Δριμάδες και Παλιάσα. Τα τέσσερα αυτά χωριά μαζί με τη Χειμάρρα και τα προς νότια και ανατολικά βρισκόμενα άλλα εννιά χωριά αποτελούν την όλη περιφέρεια της Χειμάρρας. Ο αρχηγός Σπύρος Σπυρομήλιος όπλισε όλους τους άνδρες της Χειμάρρας, ενώ οι γυναίκες βοηθούσαν στη μετα-

Χάρτης των πρώτων επιχειρήσεων απελευθέρωσης της Χειμάρρας το Νοέμβριο του 1912 από τις δυνάμεις του Σπύρου Σπυρομήλιου συμπεριλαμβανομένου του Εμμανουήλ Παπαδάκη.

φορά πολυμοφοδίων και τροφών. Λίγες ημέρες μετά, για την ενίσχυση των δυνάμεων του Σπύρου Σπυρομήλιου στάλθηκαν 100 οπλίτες από τη φρουρά της Κέρκυρας και συγχρόνως τρεις λόχοι από την Αθήνα, οι οποίοι τοποθετήθηκαν αφενός στη διόδο του Πήλιουρι, αφετέρου στη διόδο Λογαρά του χωριού Παλάσσα, τη μόνη διόδο από τον Αυλώνα, όπου και αποτέλεσαν ισχυρές αμυντικές θέσεις της περιοχής της Χειμάρρας.

Ομάδα Τουρκαλβανών πολεμιστών στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο.

Οι μάχες ξεκίνησαν από το χωριό Παλάσα στις 13 Νοεμβρίου κατόπιν επιδρομής των Τουρκαλβανών, από ασήμαντη αφορμή, και αφού είχαν οχυρωθεί περίπου δύο χιλιάδες Αλβανοί σε στρατηγικές θέσεις. Οι πολεμιστές του Σπύρου Σπυρομήλιου, Κρητικοί και Χειμαρριώτες, κλήνισαν τους εχθρούς που τράπηκαν σε φυγή κατόπιν μικρής αντίστασης και με αρκετές απώλειες. Παρά τις δύσκολες καιρικές συνθήκες οι Κρητικοί ήταν αξιοθαύμαστοι για το σθένος και την αντοχή τους, που μέσα στη βροχή και στο χιόνι αψηφούσαν όχι μόνο τον εχθρό αλλά και τα κρυοπαγήματα.

Στις 17 Νοεμβρίου οι Τουρκαλβανοί επιχείρησαν νέα επίθεση σε άλλη τοποθεσία της περιοχής της Χειμάρας, το Πήλιουρι. Οι δυνάμεις του Σπύρου Σπυρομήλιου έφθασαν εκεί μετά από κουραστική πορεία από την Παλάσα μέσω Χειμάρας, εξαιτίας του δύσβατου ανηφορικού δρόμου και των δύσκολων καιρικών συνθηκών. Όλες οι κορυφές των Ακροκεραυνίων βουνών είχαν καταληφθεί από 4.000 Τουρκαλβανούς, οι οποίοι άρχισαν τους πυροβολισμούς. Δόθηκε γενναία μάχη και παρά την ασύγκριτη αριθμητική μικρότητα, οι εθελοντές μας επέδειξαν

αξιοθαύμαστη ανδρεία και τελικά κατόρθωσαν να επιβληθούν στον εχθρό.

Οι Τουρκαλβανοί τράπηκαν σε φυγή κατά τη διάρκεια της νύχτας πηδώντας από βράχο σε βράχο, σ' αυτά τα άγρια βουνά του Πήλινου. Την ψυχική δύναμη των ανδρών μας δεν την έκαμψαν ούτε τα εμπόδια της φύσης όπως η βροχή, το κρύο, οι κρημνοί, αλλιά ούτε και η αριθμητική υπεροχή του εχθρού. Οι απώλειες των Τουρκαλβανών ήταν 50 νεκροί και περισσότεροι τραυματίες. Από τους εθελοντές μας φονεύθηκε ένας Κρητικός, πέντε Πηλίουριώτες και τραυματίστηκαν άλλοι τρεις.

Οι Αλβανοί που έτρεφαν μεγάλο μίσος εναντίον των Κρητικών, λόγω της γενναιότητάς τους, δεν σεβάστηκαν το πτώμα του ηρωικού Κρητικού και φέρθηκαν με βαρβαρότητα πάνω σε αυτό. Ο πόλεμος γι' αυτούς συνδυαζόταν με τη βία. Οι μάχες συνεχίσθηκαν και τους επόμενους μήνες σε διάφορες τοποθεσίες της περιοχής της Χειμάρρας με τους Κρήτες πολεμιστές να ανεβοκατεβαίνουν τις χαράδρες, σαν αίγαγροι, και με απερίγραπτες στερήσεις και κακουχίες που δοκίμαζαν την αντοχή της Ελληνικής φυλής. Μέσα στη βροχή και το χιόνι του άγριου αυτού χειμώνα φάνηκε η δύναμη της κρητικής ψυχής, με τα παλικάρια μας να πολεμούν γεμάτα κρυοπαγήματα σε μια άνιση πάλη με τον αντίπαλο. Η ορμή των γενναίων παιδιών της Κρήτης και ο ενθουσιασμός τους στη μάχη με τον εχθρό ήταν τόσο μεγάλος, που οι Τουρκαλβανοί όχι απλά υποχωρούσαν αλλιά τρέπονταν σε άτακτη φυγή. Οι Κρητικοί και οι Χειμαριώτες κατέχοντες άριστα την τέχνη του ανταρτοπόλεμου, πλαισιωμένοι και από τις θαρραλέες Χειμαριώτισσες τις ζαλωμένες με πολεμοφόδια, κατόρθωσαν να απωθήσουν τους Τουρκαλβανούς στο εσωτερικό και να διατηρήσουν την κυριαρχία της Χειμάρρας. Οι μάχες αυτές στα κακοτράχαλα βουνά της Χειμάρρας ήταν επικές. Ήταν μάχες λεβεντιάς και τόλης, μάχες περιφρόνησης του θανάτου, μάχες αυτοθυσίας. Η λαϊκή μούσα ύμνησε τα γενναία παλληκάρια, Κρητικούς και Χειμαριώτες και τον Αρχηγό τους Σπύρο Σπυρομήλιο με τους παρακάτω στίχους:

*Στη Χειμάρα βγαίνει ο ήλιος
αρχηγός ο Σπυρομήλιος
Σπυρομήλιος στη Σπηλαιά
με σταυρό και με σημαία.*

*Τα βαπόρια έχουν αράξει
βγάνουν το στρατό με τάξη
Σπυρομήλιο αρχηγέ
της Χειμάρας σταυραετέ.*

*Μες της Πήλίουρης τη ράχη
ο Σπυρομήλιος κάνει μάχη
την Τουρκιά να υποτάξει
ο Σπηρομήλιος το έχει τάξει.*

*Έχει μαζί του παλληκάρια
που ορμάνε σαν λιοντάρια
Κρητικούς και Χειμαριώτες
και καμπόσους Πηλιοουριώτες.*

Κι άλλο ένα τετράστιχο για τον Σπυρομήλιο :

*Μια μέρα τη Δευτέρα
που έκανε βροχή κι αγέρα
βγαίνει ο Σπυρομήλιος από πέρα
με τη γαλανή παντιέρα.*

Για τον ηρωισμό και την αυτοθυσία των Κρητών εθελοντών, που παρέμεινε στην ιστορία ως η γνησιότερη έκφραση της ελληνικής ψυχής για την ελευθερία, αυτόπτης μάρτυρας-ανταποκριτής στην Ήπειρο, έγραψε :

«...Οι Κρήτες είνε υπέροχοι στην φωτιά, πολεμούν σαν να μην κρατάη ο Τούρκος τουφέκι, σηκώνονται όρθιοι εκεί που δεν πρέπει, ξεπροβάλλουν από εκεί που βρέχουν οι σφαίρες σαν να ήσαν απρόσβλητοι. Νομίζει κανείς ότι όλοι είνε παλαίμαχοι και ότι ο πόλεμος ήταν ως τώρα η μόνη τους δουλειά.

Κρήτες πολεμιστές στην Ήπειρο κατά τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο. (Λαϊκή λιθογραφία)

Έχουν ακόμα το προτέρημα να είναι έξυπνοι και ξέρουν να τα βγάζουν πέρα όπου χρειάζεται κάποια πρωτοβουλία. Όταν ξέρεις να τους πάρης από το φιλότιμο, ημπορείς να τους στείλῃς όλους να σκοτωθούν στη φωτιά

...Είνε όλοι νέοι και μερικοί από αυτούς είναι πάρα πολύ νέοι, διότι έχουν δηλωθεί μεγαλύτεροι. Ιδιαίτερη εντύπωση κάνει να βλέπῃς αυτά τα παιδιά με τα αθώα τους και νεαρά πρόσωπα πως με αφροντισιά και περιφρόνησι βαδίζουν στον θάνατον. Σκοτώνονται με το μειδίαμα στα χείλια και τα όμορφα κορμιά τους λαμπάδες αχνιστές, είναι βέβαιοι, η ωμορφότερη θυσία, θυσία αίματος νέου, άδοχου που χύθηκε για την ελευθέρωση της Ηπείρου...

...Εδώ ο πόλεμος είναι σκληρός, πόλεμος βουνών. Ο Τούρκος είναι ο μικρότερος αντίπαλός των, η βροχή και το κρύο παραφυλάνε και κτυπούνε αλύπητα, μ' αυτούς έχουν να πολεμήσουν και ο ηρωισμός των εκεί θρίσκει σε πικρή δοκιμασία...»

Πολεμιστής από την Κρήτη. (Καρτ-ποστάλ εποχής)

Λίγα λόγια για τη Χειμάρα

Η Χειμάρα είναι γνωστή από αιώνες για τους ηρωικούς αγώνες και μαζί με το Σούλι αποτελούν τις δύο ελληνικές ακροπόλεις της Ηπείρου, τα προπύργια, όπου οι Έλληνες δοξάστηκαν πολεμώντας για τη λευτεριά. Η Χειμάρα είναι τόπος βραχώδης κάτω από τα γυμνά Ακροκεραύνια βουνά, με τα μόνα προσιτά μέρη από τη θάλασσα τον Πάνορμο και τη Σπηλιά.

Κατά την εποχή του Α' Βαλκανικού πολέμου ζούσαν 10.000 κάτοικοι σε όλη την περιοχή που αριθμούσε δεκατρία συνοδικά χωριά, με κυριότερο τη Χειμάρα.

Οι κάτοικοί της, μετά από αιματηρούς και πολυετείς αγώνες κατά του Τούρκου κατακτητή, απολάμβαναν από το 15ο αιώνα προνόμια που τους είχαν παραχωρηθεί από τον Σουλτάνο. Τα προνόμια αυτά σε γενικές γραμμές περιλάμβαναν διοικητική και δικαστική ανεξαρτησία, ευνοϊκές τελωνειακές και φορολογικές ρυθμίσεις, μέχρι και άδεια οπλοφορίας.

Οι Τούρκοι όμως, με διάφορα «φιρμάνια», περιορίζαν συνεχώς αυτά τα προνόμια με σκοπό να τους ποδηγετούν και να τους ελέγχουν. Όμως οι Χειμαριώτες ορθώνοντας συνεχώς το ανάστημά τους με διάφορους τρό-

Η περιοχή της Χειμάρας σε καρτ-ποστάλ εποχής.

Ο Σπυρο-Μήλιος (1800-1880) από τη γνωστή οικογένεια των πολεμιστών της Χειμάρρας, των Μηλιαίων. Εκπαιδεύτηκε στη Στρατιωτική Σχολή της Νεάπολης Ιταλίας, που ήταν ο πυρήνας εκπαίδευσης των Χειμαριωτών. Έλαβε μέρος με τους αδελφούς του Ζάχο, Νίκο και Γιάννη και άλλους Χειμαριώτες πολεμιστές στη Β΄ πολιορκία του Μεσολογγίου. Στο μετέπειτα ελεύθερο Ελληνικό κράτος ανήλθε σε υψηλά στρατιωτικά και πολιτικά αξιώματα, όπως Υπασπιστής του Βασιλιά Όθωνα, Διοικητής της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων, Αρχηγός της Χωροφυλακής, Στρατιωτικός Αρχηγός της Επτανήσου, τέσσερις φορές Υπουργός Στρατιωτικών, Βουλευτής Θηβών και Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων. Ως Υπουργός Στρατιωτικών ίδρυσε το «Ταμείο χηρών και ορφανών», το σημερινό Μετοχικό Ταμείο Στρατού. Ήταν ακέραιος χαρακτήρας, συκοφαντήθηκε όμως από τους εχθρούς του και φυλακίστηκε στην Ακροναυπηλία (1833) για εννιά μήνες και στο φρούριο της Μονεμβασίας (1854) για δέκα μήνες.

πους και μη λογαριάζοντας κανέναν κίνδυνο αντιστέκονταν και κατόρθωναν να διατηρούν δικαιώματα, όπως εκείνο της ατέλειας και της ανέγερσης σχολείων χωρίς να χρειάζεται ειδική άδεια. Σε μια εξέγερση των Χειμαριωτών εναντίον της Πύλης, όταν ο Σουλιτάνος για μια ακόμα φορά απείλησε να αφαιρέσει προνόμια, ο Ηπειρώτης ποιητής Κ. Κρυστάλλης έγραψε το παρακάτω ποίημα:

Χειμάρρα πάρε τα άρματα

*...τ' άλογο εκείνο τ' ανήμερο πο 'μαθε από πουλήρι
ελεύθερο ανυπότακτο να τρέχη ν' ανεμίζη
τη χαίτη του στην έρημο και δίχως καθαλλήρη
ποιός λέγει του βάζει την θηλιά και σκλάβο το γυρίζει;*

*...και της Ηπείρου το στοιχειό, την ξακουστή Χειμάρρα
πώχει γονιό τον πόλεμο, πώχει τροφή το αίμα
και μάτι της την αστραπή και χνώτο την αντάρα
να την πατήση ποιός μπορεί, ποιός είπε τέτοιο ψέμμα;*

*...βουνά μου, πάρτε τ' άρματα, τα γέρικά σας χιόνια
και τα πολλή τα κρούσταλλα ν' ανάψει να τα χνώση
η πύρινη από τα νειάτα σας κι' από τα παλιά σας χρόνια
ποιόν καρτεράτε, δύστυχα, νάρθη να σας σηκώσει;*

Βορειοηπειρώτης οπληρχηγός, όπως αποδίδεται από τον Ν. Sperling στο ρεύκωμα του Α. Μπενάκη «Ελληνικαί ενδυμασίαι».

Οι Χειμαριώτες έχοντας τη φλόγα του πολεμιστή κατατάσσονταν ως μισθοφόροι στην κάτω Ιταλία και Σικελία, αλλήλα και σε ειδικές στρατιωτικές σχολές για συστηματική εκπαίδευση, ώστε να είναι έτοιμοι όποτε τους χρειαζόταν η πατρίδα, να αγωνισθούν για την ανάσταση του υπόδουλου έθνους.

Η Στρατιωτική Σχολή της Νεάπολης υπήρξε ο πυρήνας της εκπαίδευσής των. Απ' αυτή προερχόταν ο γενναίος αξιωματικός Σπύρο-Μήλιος (1800-1880), ο οποίος με τα αδέλφια του και άλλους χειμαριώτες πολεμιστές έλαβαν μέρος στη β' πολιορκία του Μεσολογγίου. Η ίδια οικογένεια έδωσε πολλούς σπουδαίους στρατιωτικούς και λαμπρούς πατριώτες, πριν και μετά απ' αυτόν, όπως τον Σπύρο Σπυρομήλιο, τον αρχηγό της Χειμάρας στον Α' Βαλκανικό πόλεμο 1912-1913, ο οποίος υπήρξε μεγαλοϊδεάτης πατριώτης,

ακούραστος αγωνιστής με απέραντη επιμονή, αντοχή και με τόλημη δίχως όρια.

Αυτά έχουν καταγραφεί για την προσωπικότητα του Σπύρου Σπυρομήλιου από το φιλέλληνα ιστορικό, δημοσιογράφο **Rene Puaux** (Ρενέ Πυώ) στο περίφημο βιβλίο του με τίτλο «Δυστυχισμένη Ήπειρος».

Σε αυτό το βιβλίο ο Rene Puaux περιγράφει με ζωντανή και συγκινητική γραφή το χρονικό και τα βάσανα των Ελλήνων της Βορείου Ηπείρου και υπεραμύνεται της Ελληνικότητάς της, καταγγέλλοντας τη μεγάλη αδικία που συντελέστηκε με τη μη ενσωμάτωσή της στην Ελλάδα, παρά το ιστορικό γεγονός ότι ο Ελληνικός στρατός την είχε ελευθερώσει.

ζέλου που είχε απευθύνει προς το πλήρωμα του θωρηκτού «Αβέρωφ», την ημέρα της κήρυξης του πολέμου:

«...Η πατρίς αξιοί από υμάς όχι απλώς ν' αποθάνετε υπέρ αυτής. Αυτό θα ήτο το ολιγώτερον. Αξιοί να νικήσετε. Και δια τούτο έκαστος εξ υμών και θνήσκων ακόμη μιαν μόνον σκέψιν πρέπει να έχη: Πώς να εντείνη τας δυνάμεις του μέχρι της τελευταίας πνοής όπως οι εναπομείναντες νικήσωσι...»

Ο αρχηγός της Χειμάρας Σπύρος Σπυρομήλιος, «ο Βενιζέλος των Κρητών της Ηπείρου» όπως τον αποκάλεσε ο Rene Ruaux, εκτιμούσε βαθύτατα τον Εμμανουήλ Παπαδάκη για την οξύνοια του πνεύματός του και την ορμή του στη μάχη. Του είχε απόλυτη εμπιστοσύνη και γι' αυτό τον είχε ως υπαρχηγό, όπως αναφέρει στο βιβλίο του ο Αλέκος Ζωγράφος, απόγονος του προέδρου της Αυτόνομης Βορειοηπειρωτικής Κυβέρνησης Γεωργίου Χριστάκη Ζωγράφου.

Στα άγρια Ακροκεραύνια βουνά της Βορείου Ηπείρου ο αγωνιστής της λευτεριάς Εμμανουήλ Παπαδάκης ορμούσε, σαν μυθολογικός γίγαντας, με φτερά στα πόδια από ράχη σε ράχη και από κορυφή σε κορυφή, ρωμαλέος και ακατάβλητος, χωρίς να καμφθεί ούτε ένα λεπτό η ψυχή του ή το σώμα του από τον εχθρό και από τα ανυπέρβλητα εμπόδια της φύσης και τις φοβερές στερήσεις.

Και στις 27 Ιανουαρίου 1913, σε μια από αυτές τις ηρωικές μάχες που έχουν γραφτεί με χρυσά γράμματα στην ιστορία της Βορείου Ηπείρου, ως από τις σημαντικότερες για την απελευθέρωσή της, στη σώμα με σώμα, μάχη του Πήλίουρι, στο όρος Τσίπθι (υψόμετρο 1.550 μ.) των Ακροκεραυνίων -όπου έλαβε μέρος και ο ίδιος ο αρχηγός Σπύρος Σπυρομήλιος- το άστρο του Εμμανουήλ Παπαδάκη έδωσε για πάντα. Ο ήρωας του οποίου η ζωή και ο θάνατος ήταν μια συνεχής προσφορά στα ιδανικά, πληγώθηκε θανάσιμα και έπεσε μαχόμενος υπέρ πατρίδος.

Ο ταγματάρχης ε. α. Θ. Σπανοβαγγέλης, διοικητής της πυροβολαρχίας του τακτικού στρατού κατά τη μάχη της 27ης Ιανουαρίου 1913 γράφει στο λεύκωμα των πεσόντων αγωνιστών του 1912-1922, για τον ηρωικό θάνατο του Εμμανουήλ Παπαδάκη τα εξής:

«...Κατά την μάχην της 27ης Ιανουαρίου 1913 καθ' ἣν οι Τουρκαῖθιανοὶ ὑπὸ τον Καντρή Βένν ἐπετέθησαν ἀπὸ το ὅρος Τσίπθι των Ακροκεραυνίων, ἡ ὑπὸ τον υποφαινόμενον διμοιρία των πολυβόλων εἶχε ταχθῇ εἰς το κέντρον της παρατάξεως μετὰ των τριών λόχων, οι δε Χειμαρριῶται και Κρήτες ἀντάρται εἰς το δεξιόν και ἀριστερόν της παρατάξεως. Οι εἰς το ἀριστερόν Πυλίουρίται, Κρήτες κ.τ.λ. ἐπὶ του ὅρους Τσίπθι μαχόμενοι ἐπλησίασαν τους Τουρκαῖθιανούς εἰς ἀπόστασιν 50 βημάτων και ἤρχισαν ν' ανταλλιάσσωσι φράσεις, ὁπότε κουρασθέντες ἀπ' ἀμφοτέρω τα μέρη ἔκαμον προσωρινήν διακοπήν του πυρός συνεννοούμενοι δια της εἰς την Αἰθιανικήν συνθηματικῆς φράσεως «Μπέσα για Μπέσα». Αἱ γυναῖκες των Χειμαρριωτῶν νκοιλούθουν τους ἄνδρας των ὡπλισμένοι μεταφέρουσαι φυσίγγια. Περὶ τας Μεσημβρινὰς ὥρας εκ του συστάδην ἐφονεύθη ηρωικῶτα μαχόμενος ο Κρης σπληρχηγός Εμμανουήλ Παπαδάκης. Οι Τουρκαῖθιανοὶ ηθέλησαν ν' ἀρπάσωσι το πτώμα του και ἐγένετο περίξ φοβερά πάλη. Εν τέλει κατῶρθωσαν οι Πυλίουρίται και ἀπέσυραν προς τα ὀπίσω το πτώμα του ὅπερ παραλαβοῦσα γυνή εκ του χωρίου Πύλίουρι της Χειμάρρας το ἔρριπεν ἐπὶ των ὤμων της και το μετέφερε με πολλοὺς κόπους και κινδύνους ὑπὸ τα βλήματα των Τουρκαῖθιανῶν, εἰς το χωρίον Πύλίουρι και ἤτις την επομένην νσθένησεν ἀπὸ την μεγάλην κόπωσιν...»

Ὅπως εἶναι γνωστό ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἡ στέρνηση της ταφῆς του νεκρού, ὅταν μάλιστα συνοδεύεται και ἀπὸ κακοποίηση του σώματος τοῦ πολεμιστή, εἶναι ταπεινωτικὴ πράξη και δηλώνει την πρόθεση του ἐχθροῦ να εξαφανίσει ἐντελῶς το σώμα του θύματος ὥστε να μην το θυμάται ποτέ κανεὶς. Σύμφωνα με μεταγενέστερες μαρτυρίες ντόπιων κατοίκων ο Εμμανουήλ Παπαδάκης ἐτάφη στον περίβολο της ἐκκλησίας του Πύλίουρι για να τον τιμοῦν οι Χειμαριῶτες, να θυμούνται και να διηγούνται την ἀνδρεία του στις ἐπόμενες γενιές.

Για τη μεγάλη σημασία της μάχης του Πύλίουρι στις 27 Ιανουαρίου 1913 και για τον ηρωικὸ θάνατο του Εμμανουήλ Παπαδάκη, ο Αἰέκος Ζωγράφος στο βιβλίο του με τίτλο «*Ἡ ἐλληνικότης της Βορείου Ἠπείρου και το βαθύτερο νόημα της ἐπαναστάσεως του 1914*» γράφει μεταξύ ἄλλων και τα εξῆς :

«...Μα πέρασαν τα Χριστούγεννα, πέρασε κι ἡ Πρωτοχρονιά, μπήκαμε και στο Γενάρη του 1913, δίχως καμία ἐκδήλωση, ὥσπου φτάσαμε στις 27 του

Γενάρη, που έγινε η μεγάλη επίθεση που τόσον καιρό την περίμεναν όλοι...

...Ο Σπυρομήλιος ήταν γεμάτος δραστηριότητα. Έτρεχε από τον ένα αντάρτη στον άλλον, απ' την μία μονάδα στην άλλη, όλος ζωή, δυναμικότητα, πατριωτισμό.

- Για την Ελλάδα παιδιά, τους έλεγε.

Κι αυτοί με την ίδια λαχτάρα του απαντούσαν :

- Για την Ελλάδα, καπετάνιε.

Ένα βόλι βρήκε κατάστηθα, το γενναίο Κρητικό υπαρχηγό Εμμανουήλ Παπαδάκη. Σαν βρέθηκε το πτώμα του, ο Σπυρομήλιος έσκυψε πάνω του, του φίλησε το μέτωπο και είπε ψιθυριστά:

-Ήταν καλό παλληκάρι.

Ένα δάκρυ κύλησε από τα μάτια του. Ο Σπυρομήλιος το ένιωσε και ντροπιασμένος κρύφτηκε, έβγαλε μετά το όπλο του και έριξε μια μπαταριά στον αέρα. Διπλός ο λόγος. Ήταν ένα μνημόσυνο για τον οπλαρχηγό που χάθηκε, μα έγκαιρα κι ένας τρόπος για να ξαναβρεί την ψυχραιμία του που για μια στιγμή την είχε χάσει...

...Μάζεψε τα παλληκάρια του, τους Πηλιουρίτες και τους Χειμαριώτες και τους οδήγησε μέσα από τα βράχια, που μόνο αυτοί μπορούσαν να πατήσουν, στα πλάγια των Τουρκαλθανών απ' όπου τους χτύπησαν κι ανέκοψαν έτσι την προέλασή τους. Τώρα οι Αθηανοί χτυπιόνταν από ψηλά από τα πολυβόλα που ήταν στημένα στην κορφή του βουνού και απ' τα πλάγια απ' τους γενναίους αντάρτες του Σπυρομήλιου. Γύρω στις 2 το μεσημέρι κατάλαβαν πια οριστικά ότι κι αυτή η επίθεσή τους ήταν καταδικασμένη. Προτροπάδην τότε για να σωθούν άρχισαν να υποχωρούν και συμπλήρωσαν την αποχώρησή τους μόλις έπεσε πυκνό το χειμωνιάτικο σκοτάδι, αφήνοντας επί τόπου τους νεκρούς τους που δεν ήταν διόλου λίγοι, όπως φανερώθηκε το πρωί...»

Η θυσία του Εμμανουήλ Παπαδάκη στο βωμό της πατρίδας, όπως και οι θυσίες των άλλων παιδιών της Ελλάδας είναι υποθήκες για τις επόμενες γενιές γραμμένες με αίμα, για την ελευθερία, την εθνική τιμή, την οικογένεια, την προσωπική αξιοπρέπεια. Η μόνη ανταμοιβή τους ήταν ότι κέρδισαν επάξια την αθανασία με την επιλογή τους αυτή και τη θυσία τους.

Δροσουλίτες

Οι Κρητικοί ανταπέδωσαν γενναιόδωρα στην Ήπειρο τις αυτοθυσίες των Ηπειρωτών στους πολυαίμακτους αγώνες της ηρωικής Μεγαληονήσου για τη λευτεριά.

Πιο γνωστή ιστορικά είναι η αυτοθυσία του γενναίου πολέμαρχου Βορειοηπειρώτη **Χατζημιχάλη Νταλιάνη και των 385 Ηπειρωτών ιππέων του** στο Φραγκοκάστελλο των Σφακίων που έγινε θρύλος με τους περίφημους

Δροσουλίτες.

Νομίζω ότι αξίζει τον κόπο να σταθούμε λίγο για να αναφέρουμε το συγκεκριμένο φαινόμενο, που έχει καταχωρηθεί στη Λαογραφία της περιοχής.

Κάθε χρόνο μεταξύ Μαΐου και Ιουνίου, κατά τις πρωινές ώρες, παρατηρούνται βόρεια του κάστρου μεγάλες σκιές, που μοιάζουν με καθαλάρηδες πολεμιστές. Συνήθως φαίνονται να κινούνται από το μοναστήρι του Αγίου Χαραλάμπους προς το Φραγκοκάστελλο.

Η τοπική παράδοση λέει πως είναι τα φαντάσματα των νεκρών παλληκარიών του Χατζημιχάλη Νταλιάνη που εξεγέρθηκαν, αλλήλ ηττήθηκαν στη φονική μάχη της 18ης Μαΐου 1828 από τις δυνάμεις του Μουσταφά Ναϊή Πασά. Το σπάνιο αυτό φυσικό φαινόμενο, με το συμβολισμό του, θα μαρτυρεί αιώνια τους δεσμούς αίματος μεταξύ των δύο αυτών ακραίων περιοχών της Επιδάδας, της Ηπείρου και της Κρήτης.

Ο Χατζημιχάλης Νταλιάνης, ο μεγάλος Βορειοηπειρώτης πατριώτης, ο οποίος διέθεσε την περιουσία που απέκτησε στο εξωτερικό για την προμήθεια όπλων και πολεμοφοδίων στην επανάσταση του 1821. Πολέμησε σε διάφορες μάχες, διακρίθηκε για την ανδρεία του και του εδόθη ο βαθμός του στρατηγού. Θυσιάστηκε μαζί με τους 385 άνδρες του, ως επικεφαλής εθελοντικού ιππικού σώματος, στη μάχη της 18ης Μαΐου 1828 στο Φραγκοκάστελλο Σφακίων.

Η... διέξοδος στην Αδριατική

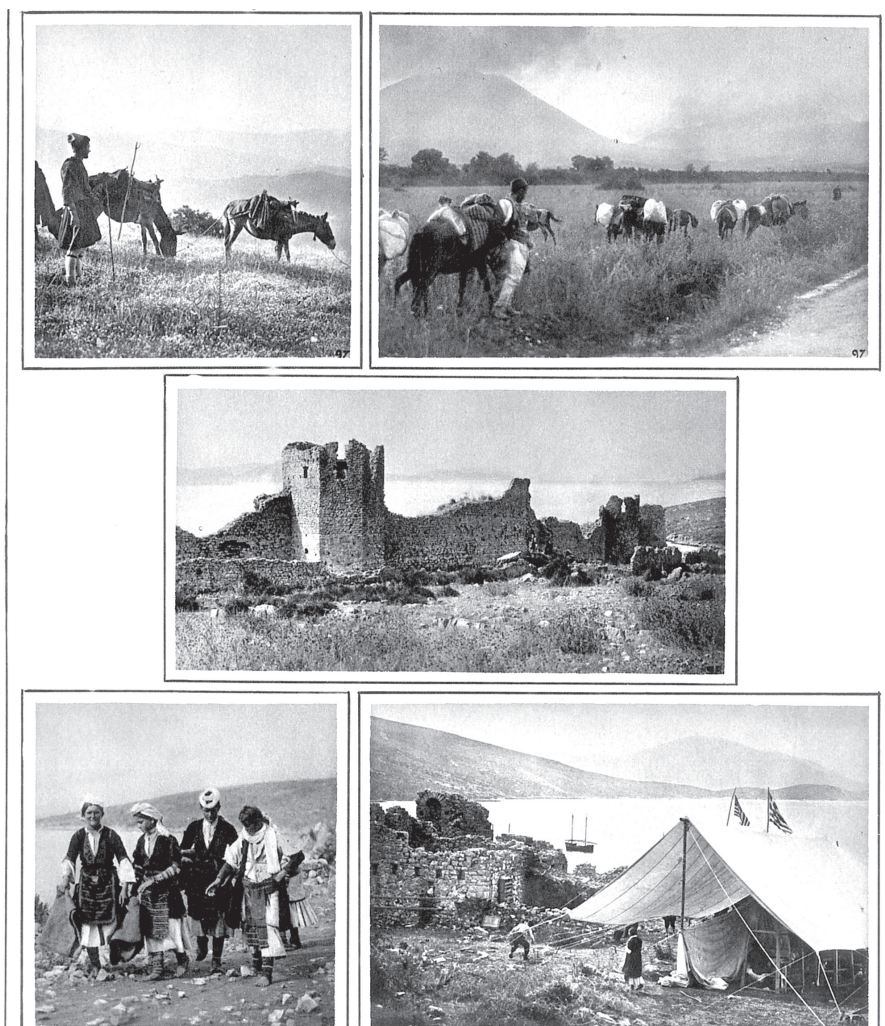
Αν και στρατιωτικά οι Έλληνες αγωνίζονταν συνεχώς με νίκες στην Βόρειο Ήπειρο, πολιτικά τα πράγματα στην Ευρωπαϊκή σκακιέρα δεν ήταν καθόλου ευνοϊκά. Οι δύο μεγάλες δυνάμεις, τότε, της ευρύτερης περιοχής, η Ιταλία και η Αυστροουγγαρία ήθελαν να εμποδίσουν τη Σερβία να έχει διέξοδο στην Αδριατική και έτσι αποφάσισαν την ίδρυση Ανεξάρτητου Αλβανικού Κράτους, ασκώντας πιέσεις για κατάπαυση του πυρός στην Ελλάδα, το Μαυροβούνιο και τη Σερβία.

Εν τω μεταξύ στις 28 Νοεμβρίου του 1912 ο Τουρκαλβανός μπέης του Αυλώνα Ισμαήλ Κεμάλ Βηιόρα είχε ανακηρύξει την ανεξαρτησία της Αλβανίας βοηθούμενος ανεπίσημα από την Ιταλία.

Λίγες ημέρες μετά, στις 7 Δεκεμβρίου 1912, οι Μεγάλες Δυνάμεις διά των πρεσβευτών τους στη διάσκεψη του Λονδίνου αποφάσισαν να

Σκηνές από τη ζωή των Βορειοηπειρωτών το 1913. (Από τον Ελβετό φωτογράφο Fred. BOISSONNAS)

Εικόνες από τη Βόρειο Ήπειρο το 1913. (Από τον Ελβετό φωτογράφο Fred. BOISSONNAS)

αναγνωρίσουν την ανεξαρτησία της Αλβανίας. Επακολούθησε στις 17 Μαΐου 1913 η υπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου που έθεσε τέρμα στον πόλεμο μεταξύ των Βαλκανικών Κρατών και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: *«Η Οθωμανική Αυτοκρατορία παραχωρεί εις τα Σύμμαχα Βαλκανικά Κράτη, όλα τα εδάφη της Ευρωπαϊκής Τουρκίας τα κείμενα δυτικώς της γραμμής Αίνου-Μηδείας, εξαιρέσει της Αλβανίας»*, αναφερόταν συγκεκριμένα στο επίσημο έγγραφο της εν λόγω συνθήκης. Η χάραξη των συνόρων της Αλβανίας θα γινόταν από τις έξι Μεγάλες Δυνάμεις.

Έτσι στις 17 Δεκεμβρίου 1913 υπογράφηκε το «Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας» σύμφωνα με το οποίο η Βόρειος Ήπειρος παραχωρήθηκε στην Αλβανία για να ικανοποιήσουν οι Μεγάλες Δυνάμεις την Ιταλία και την Αυστροουγγαρία για την κυριαρχία της Αδριατικής θάλασσας.

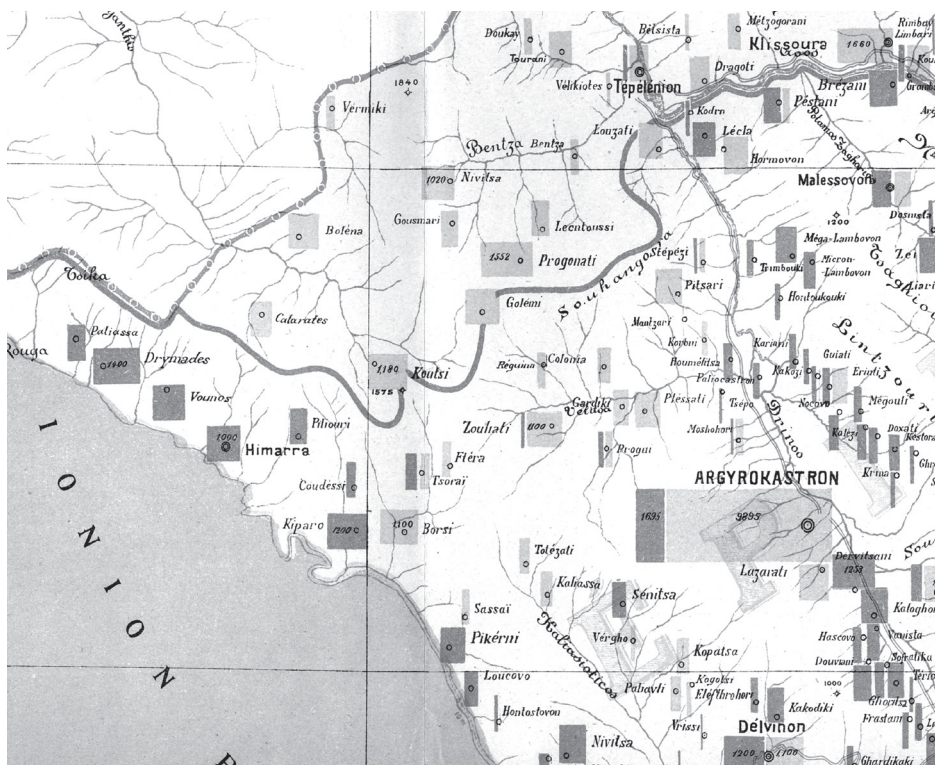
Η Βόρειος Ήπειρος, γη γνήσια ελληνική, με ελληνικό το κάθε τι, αίμα, ιστορία, γεωγραφία, γλώσσα, θρησκεία, πνεύμα κι όνειρα, όλη ελληνικά, μια πατρίδα που έδωσε στην Ελλάδα τους τόσους μεγάλους εθνικούς ευεργέτες, τους Ζαππαίους, τους Αρσάκηδες, τους Ζωγράφους, τους Σίνα, κ.ά. οι οποίοι βοήθησαν στην ανόρθωση του Ελληνικού Κράτους, χαρίστηκε τελικά απ' τις Μεγάλες Δυνάμεις στην Αλβανία. Κι ως έγραφε ο Rene Puaux, ο δημοσιογράφος και ανταποκριτής της γαλλικής εφημερίδας <<TEMPS>> στους Βαλκανικούς πολέμους, ότι: «... οι Χειμαριώτες είναι περισσότερο Έλληνες απ' την ίδια την Ελλάδα καθώς με το αίμα τους έχουν καθαγιάσει κάθε κομμάτι της και η ψυχή τους παραμένει για αιώνες φρουρός της ακριτικής αυτής περιφέρειας...»

Στις 31 Ιανουαρίου του 1914 η Αγγλία εκ μέρους των Μεγάλων Δυνάμεων ζήτησε «η Ελλάδα να εκκενώσει στρατιωτικά τα επιδικασθέντα στην Αλβανία τμήματα της Ηπείρου και να αναλάβει την υποχρέωση να μην υποστηρίζει αμέσως ούτε εμμέσως οποιαδήποτε εξέγερση των παραχωρουμένων μερών».

Η ελληνική κυβέρνηση τότε με πόνο εξάγγειλε ότι: «η εκκένωσις της Βορείου Ηπείρου θα γίνει ένεκα σκληράς ανάγκης». Περιοχές ελληνικές και στη συνείδηση και στον πολιτισμό από χιλιετίες επιδικάζονταν πλέον στην Αλβανία και οι θυσίες των Ελλήνων στη Βόρειο Ήπειρο χάθηκαν εξ αιτίας των συμφερόντων των Ξένων Δυνάμεων.

Κι έτσι άρχισε ο Βορειοηπειρωτικός αγώνας, ένας αγώνας κατά της αυθαιρεσίας των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες θυσίασαν το δίκαιο ενός μικρού λαού προς χάρη των δικών τους πολιτικών σκοπιμοτήτων.

Στις 17 Φεβρουαρίου του 1914, κόντρα στα μεγάλα αυτά εμπόδια, αναγγέλλεται ο σχηματισμός Κυβέρνησης της Αυτονόμου Βορείου Ηπείρου με πρόεδρο τον **Γεώργιο Ζωγράφο**, γιό του μεγάλου Έλληνα ευεργέτη Χρηστάκη Ζωγράφου από το Αργυρόκαστρο και με υπουργούς τους εξής:

Η περιφέρεια Χειμάρας με τα χωριά της από τον Εθνογραφικό χάρτη της Βορείου Ηπείρου του 1913. Ο χάρτης αυτός χρησιμοποιήθηκε στη Συνδιάσκεψη του Παρισιού το 1919-20 από την ελληνική αντιπροσωπία.

ΚΑΖΑΣ ΧΕΙΜΑΡΡΑΣ			ΚΑΖΑ DE CHIMARA		
			Έλληνες	Αλβανοί	Άθροισμα
1	Χειμάρα	Himarra	1.000	»	1.000
2	Κούτσι	Koutsis	»	1.180	1.180
3	Μπολένα	Boléna	»	950	950
4	Μπόρσι	Borsi	»	1.100	1.100
5	Φτέρα	Ftéra	»	250	250
6	Τσοράϊ	Tsorai	320	336	656
7	Κηπαρό	Kiparo	1.200	»	1.200
8	Κούδεσι	Coudessi	295	»	295
9	Πήλιουρι	Piliouri	473	»	473
10	Κολαράτες	Calarates	»	650	650
11	Βοῦνος	Vounos	950	»	950
12	Δρυμάδες	Drymades	1.400	»	1.400
13	Παλιάσσα	Paliassa	550	»	550
Έν ὅλῳ			Total		
			6.188	4.460	* 10.648

Πίνακας με τη σύνθεση του πληθυσμού (Ελλήνων και Αλβανών) των χωριών της περιφέρειας Χειμάρας το 1913 από τον ανωτέρω Εθνογραφικό χάρτη.

(*Υπάρχει αριθμητικό λάθος στο άθροισμα: Το σωστό είναι 10.648)

Ο Γεώργιος Ζωγράφος (1863-1920), γιός του μεγάλου εθνικού ευεργέτη Χριστάκη Ζωγράφου από τη Βόρειο Ήπειρο, Βουλευτής, δύο φορές Υπουργός, Διοικητής της Εθνικής Τράπεζας και Πρόεδρος της Αυτόνομης Κυβέρνησης της Βορείου Ηπείρου.

Άποψη Αργυροκάστρου στις αρχές του 20ού αιώνα. Διακρίνεται το Βυζαντινό φρούριο, όπου ανυψώθηκε η Ελληνική σημαία με το δικέφαλο αετό στις 17 Φεβρουαρίου του 1914 από την Αυτόνομη Κυβέρνηση της Βορείου Ηπείρου.

- Δικαιοσύνης, τον Μητροπολίτη Δρυϊνουπόλεως, Βασίλειο,
- Παιδείας, τον Μητροπολίτη Βελήας και Κονίτσας, Σπυρίδωνα,
- Εξωτερικών, τον Αλέξανδρο Καραπάνο,
- Στρατιωτικών, τον συνταγματάρχη Δημήτριο Δούλη,
- Οικονομικών, τον Ιωάννη Παρμενίδη.

Τότε υψώνεται με συγκίνηση η σημαία με τα ελληνικά χρώματα, άσπρο και γαλάζιο με το δικέφαλο αετό του Βυζαντίου στη μέση και ο πρόεδρος Γεώργιος Ζωγράφος διαβεβαιώνει για την ασφάλεια της ζωής, της τιμής και της περιουσίας των Χριστιανών και των Μουσουλμάνων κατοίκων.

Παράλληλα οι έξι Μεγάλες Δυνάμεις εξέλεξαν Ηγεμόνα της Αλβανίας, το Γερμανό πρίγκιπα Γουλιέλμο του Wied, που υποδείχτηκε και υποστηρίχθηκε από το Βασίλειο της Ρουμανίας παρά τις αντιρρήσεις των Αλβανών, οι οποίοι ήθελαν Μουσουλμάνο ηγέτη.

Ο Γουλιέλμος έφθασε στο Δυρράχιο στις 7 Μαρτίου 1914 και σχημάτισε την Αλβανική Κυβέρνηση, η οποία αμέσως περιήλθε σε εμπόλεμη κατάσταση με το προ λίγων ημερών ανακη-

Λαϊκή λιθογραφία του Βορειοηπειρωτικού αγώνα με τους στρατιωτικούς πρωταγωνιστές Σπυρομήλιο, Δούλην, Τσόντο ή Βάρδα και με απόψεις των τριών σημαντικότερων πόλεων της Βορείου Ηπείρου: Κορυτσάς, Χειμάρρας και Αργυροκάστρου.

ρυχθέν Αυτόνομο Βορειοηπειρωτικό Κράτος.

Έτσι στα μέσα του Μάρτη δόθηκε και η πρώτη μάχη μεταξύ Αλβανών και Βορειοηπειρωτών που ανήκαν πλέον στην Αυτόνομο Βόρειο Ήπειρο. Αμέσως μετά οι μάχες άρχισαν να γενικεύονται και εθελοντές απ' όλα τα μέρη της Ελλάδας, κυρίως από τη Μάνη και την Κρήτη, έσπευσαν για ενίσχυση των «ιερών λόχων» που είχαν σχηματισθεί από ακμαίους Ηπειρώτες και θαρραλέες Ηπειρώτισσες προς υπεράσπιση της εθνικότητας και της ελευθερίας των. Οι γυναίκες της Βορείου Ηπείρου, οι ηρωικές ιεροδοχίτισσες, ζώστηκαν τ' άρματα και βγήκαν στα βουνά να πολεμήσουν κι αυτές για την τιμή της πατρίδας.

Και πάλι 130 Κρήτες εθελοντές, γενναίοι μαχητές με επικεφαλής το βουλευτή Σφακίων Ιωσήφ Αναγνωστάκη, ξεκίνησαν αυθόρμητα για τη Βόρειο Ήπειρο από πίστη στα ιδανικά και στην πατρίδα. Σ' αυτούς, ύστερα από λίγες ημέρες προστέθηκαν άλλοι 170 που συγκροτήθηκαν από τον πολίτευτή Μανούσο Κούνδουρο.

Οι μάχες που διεξήχθησαν ήταν πράγματι σκληρές και παρέμειναν στην ιστορία ως ηρωικές θυσίες των Κρητών εθελοντών υπέρ της ελευθερίας των αδελφών Βορειοηπειρωτών, που πότισαν με το αίμα τους τα Βορειοηπειρωτικά βουνά και δόξασαν την Κρήτη.

Και ενώ ο αγώνας εναντίον των υπέρτερων Τουρκαλβανικών δυνάμεων και των άδικων αποφάσεων των ισχυρών της γης συνεχιζόταν, η διεθνής κοινή γνώμη ήταν φανερά υπέρ της δικαίωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των αγωνιζομένων.

Ιδιαίτερα μετά τη δημοσίευση του βιβλίου «Η Δυστυχισμένη Ήπειρος» του Rene Puaux, που τόσα προσέφερε στο Ελληνικό ζήτημα και αποδείχτηκε «Έλληνας στην ψυχή», ο κόσμος ένιωσε το δίκαιο αγώνα των Βορειοηπειρωτών αδελφών μας.

Παραθέτω ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα από το βιβλίο του Ρυαυ:

«...Η Ευρώπη πρόκειται να επιτρέψει την διάπραξιν ενός εγκλήματος

Ο Rene Puaux σε χωριό της Βορείου Ηπείρου.

Βορειοηπειρώτισσες μέλη των «Ιερών Λόχων». Συγκροτήθηκαν και ένοπλα σώματα γυναικών για τις ανάγκες του αγώνα της Αυτονόμου Βορείου Ηπείρου.

την στιγμήν που το μικρό τούτο βιβλίον θα εκδίδεται, η τύχη των μερών της Βορ. Ηπείρου θα έχη ίσως κανονισθεί και υποκλινόμεναι προ των ιταλικών ορέξεων, αι Μεγ. Δυνάμεις θα έχουν παραχωρήσει εις το υποθετικόν βασίλειον της Αλβανίας, εδάφη κατακτημένα από Έλληνας πατριώτας, παραδίδουσαι αυτούς εις την τυρρανίαν των Αλβανών μπάηδων. Η Ιταλία έχει γράψει ευγενικάς σελίδας εις την ιστορίαν του κόσμου. Τώρα χαράσσει μιαν σελίδα μισαράν, απαρνούμενη τας ηθικάς αρχάς, όσαι έκαμον την ένωσίν της, ζητούσα να κάμη Αλβανίαν μεγάλην, επί τω σκοπώ να την μοιρασθή αργότερα με την Αυστροουγγαρία κ.λπ.

Αν ηδυνήθην, παρέχων πρώτος προς το γαλλικόν κοινόν επισκόπησιν της εν Ηπείρῳ καταστάσεως και της θαυμαστής προς την Μητέρα Πατρίδα αφοσιώσεώς της, να συνεισφέρω κατ' ελάχιστον εις υπεράσπισιν του Αγώνος τούτου του ωραίου μεταξύ των ωραιωτάτων, θα αισθανθώ την βαθυτέραν μυχίαν χαράν, αλλή' ό,τι και αν συμβή, η ανάμνησις ην έχω εκ του ταξιδίου τούτου, απομένει τοιαύτη, ώστε δεν δύναμαι να αναπολώ ήδη, χωρίς να αισθάνωμαι δάκρυα να υγραίνουν τους οφθαλμούς μου...»

Μετά απ' αυτό η Γαλλία ζητά κατάπαυση του πολέμου, συμφωνεί

η Ιταλία και η Αυστροουγγαρία και κατόπιν μεσολάβησης της Διεθνούς Επιτροπής γίνεται σύγκληση συνεδρίου στην Κέρκυρα, όπου επήλθε συμφωνία γνωστή ως «Πρωτόκολλο της Κέρκυρας» στις 17 Μαΐου του 1914 για την εξασφάλιση των δικαιωμάτων του Βορειοηπειρωτικού λαού με τη συγκατάθεση του Ηγεμόνα της Αλβανίας και την επικύρωση από τους αντιπροσώπους όλων των περιοχών της Βορείου Ηπείρου εκτός της Χειμάρρας.

Εκεί ο Σπύρος Σπυρομήλιος αρνήθηκε τη συμφωνία αυτή και επέμεινε στην πλήρη προσάρτηση της Βορείου Ηπείρου στην Ελλάδα. Έτσι η ηρωική Χειμάρα που δεν υπέστειλε τη Σημαία της Ένωσης και με τον Σπύρο Σπυρομήλιο αρχηγό να ζητωκραυγάζει «Ζήτω η Ένωσης» και «Είμαστε Έλληνες και θα παραμείνουμε Έλληνες» συγκίνησε το Πανελλήνιο κι ο Γεώργιος Σουρής έγραψε:

*«Σταθήτε, μη σκεπάζετε
της λευθεριάς τον ήλιο.
Βρόντα με τη Χειμάρα σου
καϋμένη Σπυρομήλιο...»*

Και ο Γάλλος δημοσιογράφος Rene Riaux έγραψε για την ελληνικότητα της Χειμάρρας :

«...Είναι το τελευταίο επικόσμημα στο κοντάρι της γαλανόλευκης σημαίας σε αυτή την μεριά της Ηπείρου και είναι τόσο καλὰ μπηγμένο που καμία θύελλα δεν θα μπορέσει να το αποσπάσει. Όλο το ύφασμα να σχιστεί αυτό θα μείνει στην θέση του...»

Η εφαρμογή όμως του πρωτοκόλλου της Κέρκυρας δεν κατέστη δυνατή λόγω του ότι στο μεταξύ κηρύχθηκε ο Α΄

Ο Μανούσος Κούνδουρος, ο πολίτευτής της Μεγαλονήσου, ο οποίος βοήθησε τον αγώνα της Αυτονόμου Βορείου Ηπείρου.

Ο Rene Puaux (Ρενέ Πυώ 1878-1936). Γάλλος φιλέλληνας, ιστορικός, συγγραφέας, δημοσιογράφος και ανταποκριτής της εφημερίδας «TEMPS» και του περιοδικού «L' ILLUSTRATION» στη Βόρειο Ήπειρο κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο. Αρθρογράφησε εναντίον των αποφάσεων των Μεγάλων Δυνάμεων για τη Βόρειο Ήπειρο. Δημοσίευσε πολλή βιβλία για την Ελλάδα, όπως «Δυστυχισμένη Ήπειρος», «Έτσι έφυγε ο Βενιζέλος», «Οι τελευταίες ημέρες της Σμύρνης», «Ελλάδα γη αγαπημένη των Θεών». Δώρισε τη βιβλιοθήκη του στο Δήμο Πύλου και ανακηρύχθηκε επίτιμος δημότης το 1930.

εθνικού διχασμού που σπάραζε την Ελλάδα την εποχή εκείνη. Και τον επόμενο χρόνο, τον Ιούνιο του 1917 οι Ιταλοί κήρυξαν την ανεξαρτησία της Αλβανίας σύμφωνα με το πολιτικό δόγμα «διαίρει και βασίλευε».

Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, για τη δικαίωση της Ελλάδας, υπογράφηκε στη Συνδιάσκεψη του Παρισιού του 1919-20 η συμφωνία Τιτόνι-Βενιζέλου για προσάρτηση της Βορείου Ηπείρου στην Ελλάδα. Μετά από αυτή τη συμφωνία ο Βενιζέλος διέταξε τη

Παγκόσμιος πόλεμος. Τον Οκτώβριο του 1914 ο Ελληνικός στρατός εισήλθε και κατέλαβε τη Βόρειο Ήπειρο για δεύτερη φορά, οπότε παραιτήθηκε η Αυτόνομη Κυβέρνηση του Γεωργίου Ζωγράφου.

Ταυτόχρονα η Ιταλία κατέλαβε τον Αυλώνα, λιμάνι στρατηγικής σημασίας για την κυριαρχία στην Αδριατική θάλασσα. Ένα χρόνο αργότερα η Βόρειος Ήπειρος, ως ελληνική πλέον, έστειλε 16 βουλευτές στην Ελληνική Βουλή από τους δυο συνοδικά νομούς: του Αργυροκάστρου όπου ανήκε η Χειμάρρα και της Κορυτσάς.

Το Σεπτέμβριο όμως του 1916 οι Ιταλοί προώθησαν τα στρατεύματά τους από τον Αυλώνα στη λοιπή Βόρειο Ήπειρο -εκτός της Κορυτσάς που είχε Γαλλική Διοίκηση- επ' ευκαιρία του

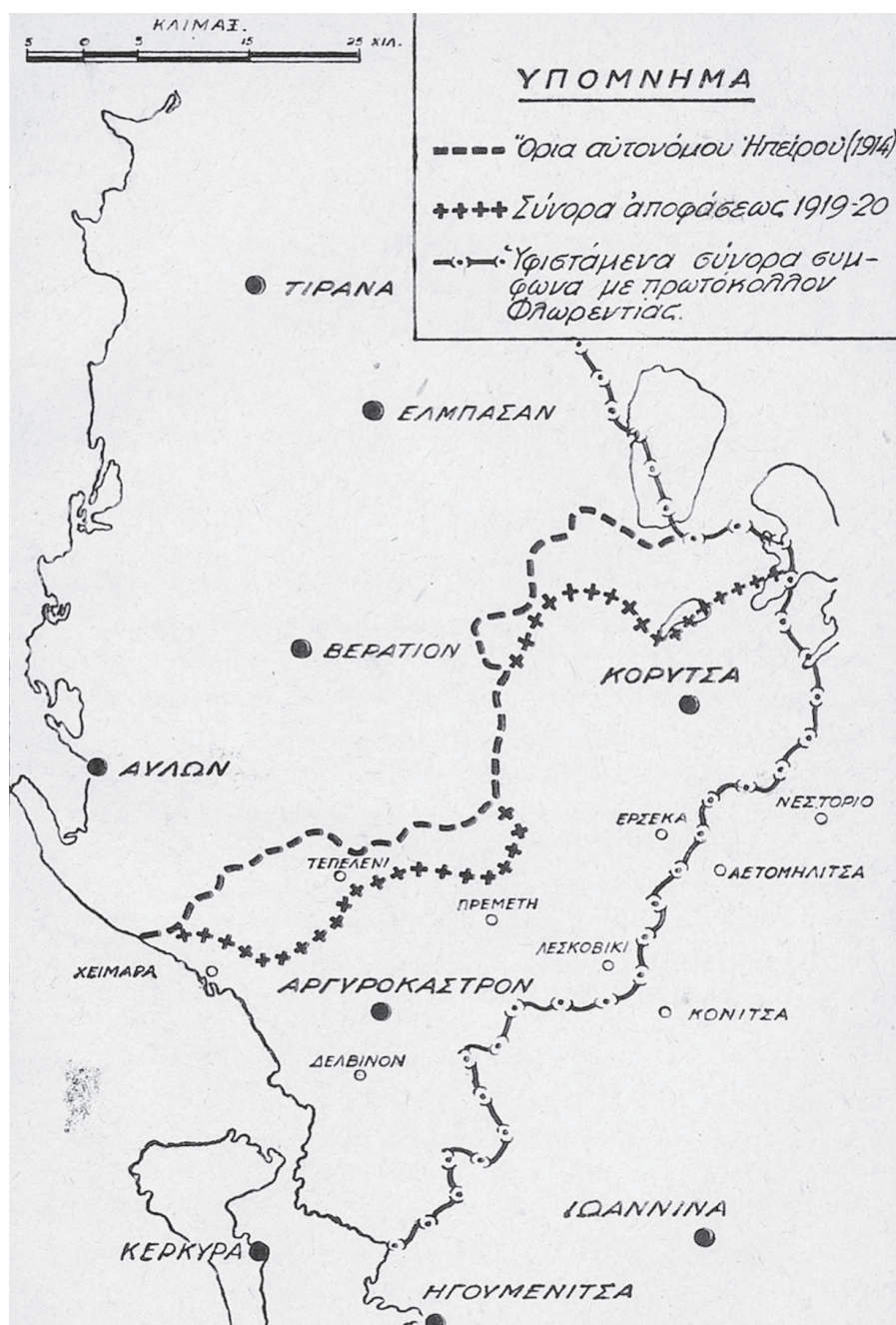

Αντιπρόσωποι της Βορείου Ηπείρου στη Συνδιάσκεψη του Παρισιού το 1919-1920, όπου υπογράφηκε η συμφωνία Τιτόνι-Βενιζέλου για την προσάρτηση της Βορείου Ηπείρου στην Ελλάδα, η οποία τελικά δεν εφαρμόστηκε. Διακρίνεται ο Σπύρος Σπυρομήλιος στο κέντρο της δεύτερης σειράς.

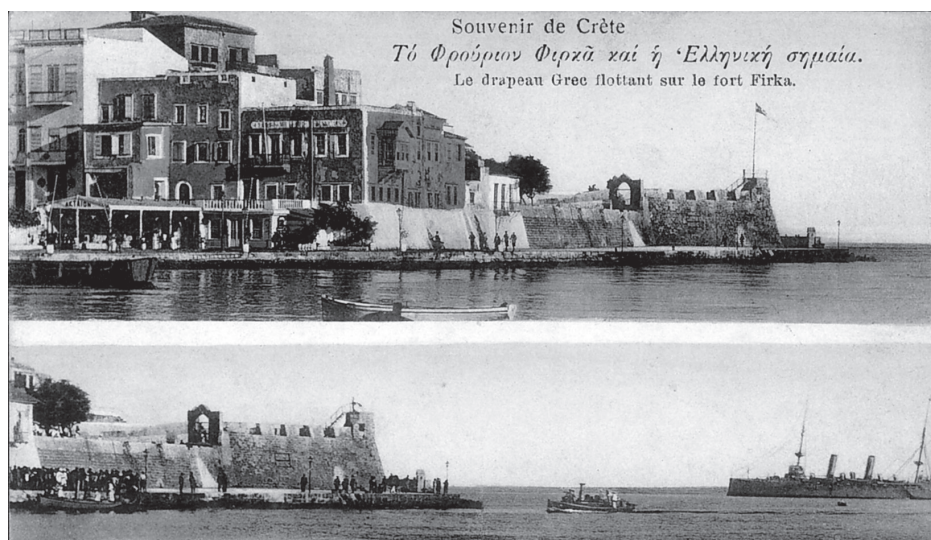
διάλυση των ελληνικών ανταρτικών σωμάτων στη Βόρειο Ήπειρο.

Όμως τον Ιούλιο του 1920, η κυβερνητική μεταβολή στην Ιταλία κατήγγειλε τη συμφωνία Τιτόνι-Βενιζέλου και το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου η Αλβανία έγινε δεκτή, με πρόταση της Ιταλίας, ως μέλος στην Κοινωνία των Εθνών. Επωφελομένη δε η Ιταλία από την αποδυναμωμένη ελληνική θέση, λόγω της εκλογικής ήττας του Ελευθερίου Βενιζέλου, πέτυχε το Νοέμβριο του 1921 την επαναφορά του «Πρωτοκόλλου της Φλωρεντίας» για τον καθορισμό των συνόρων της Αλβανίας και την αναγνώρισή της από τις Μεγάλες Δυνάμεις ως ανεξάρτητου και κυρίαρχου κράτους.

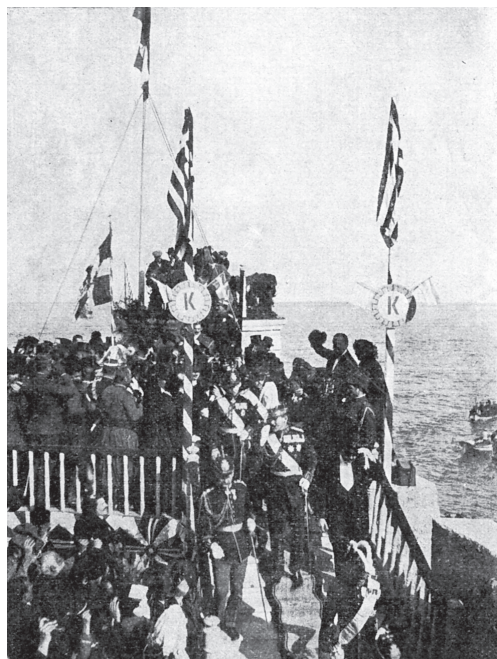
Έτσι ο ιερός αυτός αγώνας της Βορείου Ηπείρου έληξε, όπως καθόριζαν τα συμφέροντα και οι πολιτικές σκοπιμότητες των Μεγάλων Δυνάμεων, αλλιά έμεινε στην ιστορία μαζί με τους αγωνιστές και τους ήρωες που θυσιάσθηκαν υπέρ βωμών και εστιών χωρίς να επέλθει

Υπόμνημα με τα όρια της Αυτόνομου Βορείου Ηπείρου του 1914, τα σύνορα της συμφωνίας Τιτόνι-Βενιζέλου του 1919-1920 και τα υφιστάμενα σύνορα σύμφωνα με το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας.

Το φρούριο Φιρκά στα Χανιά με αναρτημένη την Ελληνική σημαία.

Η επίσημη τελετή της έπαρσης της Ελληνικής σημαίας στο φρούριο Φιρκά, η οποία έγινε την 1η Δεκεμβρίου 1913, παρουσία του Βασιλιά Κωνσταντίνου, του Πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου, πολλών άλλων επισήμων και πλήθους κόσμου.

η ένωση με τη Μητέρα Ελλάδα, η ένωση ενός τόπου με τις ίδιες παραδόσεις, την ίδια θρησκεία, τους ίδιους δεσμούς αίματος και ιστορία αιώνων.

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης τελικά δεν έζησε τις νικρίες και τις απογοτεύσεις του 1914 και των μετέπειτα χρόνων για το Βορειοηπειρωτικό ζήτημα, αλλά και δεν πρόλαβε να χαρεί την πολυπόθητη ένωση της Κρήτης με τη Μητέρα Ελλάδα που πραγματοποιήθηκε λίγους μήνες μετά το θάνατό του, καθώς και να καμαρώσει την ανύψωση της ελληνικής σημαίας στο Φρούριο Φιρκά στα Χανιά,

την 1η Δεκεμβρίου 1913, τότε που ο Γ. Σουρής έγραψε:

*Χαρά 'στους, που δεν σκιάχτηκαν με κανενός φοβέρα,
Χαρά 'στους, όπου ζήσανε να δουν αυτή τη μέρα.
Κι 'αν αθανάτων μαχητών υπάρχουν ουρανοί,
Χαρά 'στους, όπου στον Φιρκά κυττούν την γαλανή.*

Η Βόρειος Ήπειρος, η γη όπου άφησε την τελευταία του πνοή ο Εμμανουήλ Παπαδάκης μαχόμενος για την ελευθερία και που θα αγκαλιάζει για πάντα το σώμα του είναι κι αυτή πατρίδα του, όπως και η Κρήτη που τον γέννησε. Τελικά είχε δυο μικρές ιδιαίτερες και μια Μεγάλη Πατρίδα, την Ελλάδα.

Έτσι θα μείνει αιώνια στο πάνθεον των ηρώων της Ελλάδας για να εμπνέει και να καθοδηγεί τους επόμενους, ως σύμβολο σθένους και ηθικής και με το έργο της ζωής του, τον περίφημο ανεμόμυλό του, θα δίνει μαθήματα κοινωνικής προσφοράς στις επόμενες γενιές και θα ζει μέσα απ' αυτό για πάντα :

***«Μητέρα του η Ελλάδα,
παιδί του ο ανεμόμυλος»***

Εμείς σήμερα, οι κληρονόμοι αυτού του ανεκτίμητου θησαυρού, έχουμε την ηθική υποχρέωση να αναστηλώσουμε και να ξαναζωντανέψουμε το ομορφότερο αισθητικό πάρκο ολόκληρης της γης και να το παραδώσουμε στις επόμενες γενιές ως ένα μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Εξάλλου αυτή η πολιτισμική ένεση είναι ηθική και οικονομική τόνωση στη δύσκολη εποχή που βιώνουμε.

Στο «Ψυχρό»

Κι εγώ στέκομαι τώρα εδώ στο Ψυχρό Λασιθίου κι αγναντεύω το τοπίο αναπολώντας όσα μου έλεγγε ο πατέρας μου για το δικό του πατέρα, τον Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη. Και από αυτό το σημείο προσπαθώ να τιθασεύσω δύο συναισθήματα που αγωνίζονται «εν θερμώ» μέσα στην ψυχή μου να υπερισχύσει το ένα του άλλου: τη συγκίνηση και την υπερηφάνια.

Τελικά όμως φαίνεται να παραχωρούν πρόθυμα τη θέση τους σε ένα νέο συναίσθημα που μόλις γεννήθηκε από αυτά· στην αγαλλίαση που νιώθω επειδή κατάφερα να μετατρέψω τις σκέψεις μου σε φόρο τιμής προς τον Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη τον Έρωτα, τον Άνθρωπο, τον Εφευρέτη, τον Πολιτικό, τον Παππού μου...

Ο ανδριάντας του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη στο χωριό του, το Ψυχρό Λασιθίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- F. C. H. Pouqueville. *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασως, τόμος Δ΄, Μετάφραση Ξενοφώντος Ζυγούρα. Αν. Τρίμη. Αθήνα 1891.*
- Ηλία Βουτιερίδου. *Ο αγών της Κρήτης κατά το 1897 εν ταις Ανατολικαίς Επαρχίαις. Σπ. Τσαγκάρης. Αθήνα 1898.*
- Παναγιώτη. Κ. Κριάρη. *Ιστορία της Κρήτης. Χανιά 1902 και Αθήνα 1930.*
- Στεφ. Ξανθουδίδου. *Η Κρήτη. Ελευθερουδάκης. Αθήνα 1909.*
- Μπάμπη Άννινου 1912. *Νίκαι κατά βαρβάρων. Πετράκος. Αθήνα 1913.*
- Δημητρίου Αποστολίδου. *Ο Νικηφόρος Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1912-1913.Εστία.Αθήνα 1913.*
- Α. Κωνσταντινίδη. *Πανόραμα του πολέμου 1912-1913.Εστία. Αθήνα 1913.*
- Τρίφωνος Ε. Ευαγγελίδου. *Οδηγός της Νέας Ελλάδας. Μπάδεκερ. Ευστρατίου κ΄ Δελλή. Αθήνα. 1913.*
- Λεοντίου Κ. Λεοντίου, *Το Αλβανικόν ζήτημα. Η αλήθεια και αι Ιταλικαί Αλβανοπληξίαι. Αθήνα 1913.*
- Ηλία. Ι. Οικονομόπουλου. *Ιστορία του Βαλκανοτουρκικού Πολέμου. Πετράκος. Αθήνα 1914.*
- Κωνσταντίνου Χ. Σκενδέρη. *Λεύκωμα Αγωνιστών Αυτονόμου Ηπείρου 1914 Αθήνα.*
- Ουίλλιαμ Μίλλερ. *Η Τουρκία Καταρρέουσα. Μετάφραση Σπυρ. Π. Λάμπρου. Εστία. Αθήνα 1914.*
- Γεράσιμου Βώκου. *Ιστορία του Βαλκανοτουρκικού πολέμου. Δημητράκου. Αθήνα 1914.*
- Ιστορία του Ελληνοτουρκικού πολέμου 1912-1913.Ατλαντίς. Νέα Υόρκη 1914.*
- Αναμνηστικό Λεύκωμα Πανελληνίου Συλλόγου Γυναικών 1912-1914.
- Σ. Ράπτη. *Ο Πόλεμος στην Ήπειρο. Φέξη. Αθήνα 1914.*
- Αντ. Γ. Κατάλη. *Η Ιταλική πολιτική εν Αλβανία και τοις Βαλκάνιοις. Εμπρός. Αθήνα 1914.*
- Rene Riaux. *Η Δυστυχισμένη Ήπειρος. Φέξη. Αθήνα 1914.*
- Κη. Νικολαΐδου. *Ιστορία του Ελληνοτουρκικού πολέμου. Φέξη. Αθήνα 1915*

- Γ. Μαράντη. *Οι Κρήτες στον Αγώνα. Ηράκλειο 1915.*
- Χάρτης Εθνογραφικός της Βορείου Ηπείρου του 1913. Γενικόν Στρατηγείον Ελληνικού Στρατού 1919.
- Η διαμαρτυρία των βορείων Ηπειρωτών. Πανηπειρωτικού Συνεδρίου εν Αθήναις 1921.
- Γ. Θ. Φεσσόπουλου. *Η Ελλάς εις τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-1913. Καμινάρη. Αθήνα 1925.*
- Σπυρομήλιου. *Απομνημονεύματα της Δευτέρας Πολιορκίας του Μεσολλογγίου 1825-1826. Ι. Βλαχογιάννη. Αθήνα 1926.*
- Νικολάου Νικηλάμπα. *Το Λεύκωμα των Αγωνιστών 1912-1922. Αθήνα. 1927.*
- Κωνσταντίνου Χ. Σκενδέρη. *Ο Βορειοηπειρωτικός αγώνας 1914. Αθήνα 1929.*
- Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική εγκυκλοπαίδεια, τόμος 6ος, Αθήνα 1930.
- Αγώνες και Νεκροί 1830-1930, τόμος 1ος, Υπουργείο Στρατιωτικών, Αθήνα. 1930.
- Περικλέους Σπ. *Δρέλλια. Βορειοηπειρωτικός Αγών 1914-1915. Φρέρη. Ερμούπολις Σύρου 1931.*
- Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-1913. Εθνικό Τυπογραφείο. Αθήνα 1932 και 1940.
- Επαμ. Μπαμπούρη. *Το Ναυτικό μας κατά τους Βαλκανικούς πολέμους 1912-1913. Αθήνα 1939.*
- Δημ. Α. Ζώτου. *Η Εθνική συνείδησις της Ηπείρου διά μέσου των αιώνων. Αθήνα 1940.*
- Α. Μπενάκη. *Ελληνικά Ενδυμασία, τόμος 1^{ος}. Αθήνα 1948.*
- Κ. Θ. Ευσταθιάδου. *Το Αλβανικό και το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα κατά την αρχική αυτών φάσιν. Αθήνα 1950.*
- Ηλία Β. Κώνστα. *Το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα. Αθήνα 1951.*
- Γεωργίου Βηλάρ. *Η πολιτική Ιστορία της Βορείου Ηπείρου. 1960.*
- Ηλία Γ. Κυριακόπουλου. *Ο Αγών του 1912-13 ως έκφρασις της εθνικής ιδέας. Θεσσαλονίκη 1962.*
- Σπ. Β. Μαρκεζίνη. *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος. Τόμος 3^{ος}. Πάπυρος. Αθήνα 1966.*
- Λάμπρου Π. Σπύρου (Βουνιώτη). *Η Χειμάρα. Εθνικού Συνδέσμου Χειμαρ-*

ριωτών «τα Ακροκεραύνια». 1966.

-Μίλητου Μ. Σπυρομήλιου. *Ελλάς και Αλβανία*. Αθήνα 1966.

-Γ. Α. Δρίνου. *Χρονικό του Βορειοηπειρωτικού Αγώνα 1914*. Αθήνα 1966.

-Ε. Πρεβελάκη κ' Β. Πηλαγιανάκου- Μπεκιάρη. *Η Κρητική επανάσταση 1866-1869. Τόμος 6^{ος}, τεύχος Α'.* Ακαδημία Αθηνών. Αθήνα 1967.

-Αλέκου Ζωγράφου. *Η Ελληνικότης της Βορείου Ηπείρου ως το βαθύτερο νόημα της επαναστάσεως του 1914. Η Βόρειος Ήπειρος*. Αθήνα 1967.

-Γεωργίου Αχιλ. *Βαρβαρέσου. Δροσουλίτες, Ήπειρος-Κρήτη. Ηπειρωτική Εταιρεία Αθηνών*. Αθήνα 1967.

-Μιχαήλ Ηλ. Κοζύρη. *Λασιθί*. Αθήνα 1969.

-Αφιέρωμα στον Αυτονομιακό Αγώνα Βόρειας Ηπείρου. *Ηπειρωτική εταιρεία*, τεύχος 34. Αθήνα 1979.

-Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-1913. *Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού*. Αθήνα 1987 και 1991.

-Η Δίκη, Ιούνιος 1990 και Σεπτέμβριος 1991.

-Κωνσταντίνου Α. Βακαλόπουλου. *Ιστορία του Βορείου Ελληνισμού. Η Ήπειρος*. Θεσσαλονίκη 1992.

-Νίκος Υφαντής. *Συμβολή στον αυτονομιακό αγώνα της Βορείου Ηπείρου (1914)*. Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών ερευνών. Ιωάννινα 1994.

-Ήπειρος 4.000 χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού. *Εκδοτική Αθηνών*. Αθήνα 1997.

-Ο Βορειοηπειρωτικός Αγώνας. *Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού. Γενικό Επιτελείο Στρατού*. Αθήνα 1997.

-Χριστίνα Πιτούλη-Κίτσιου. *Οι Ελληνοαλβανικές σχέσεις και το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα την περίοδο 1907-1914*. Ολκός, Αθήνα 1997.

-Ο Μακεδονικός αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη (1904-1908). *Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού*. Αθήνα 1998.

-Στ. Ξεζωνάκης, Ι. Ξεζωνάκης. *Ψυχρό. Εκατό πενήντα χρόνια*. 2003.

-Ι. Μ. Καραβαλάκης. *Ευεργέτες από το Οροπέδιο Λασιθίου. Τζερμιάδο Λασιθίου* 2008.

-Γ. Ι. Παναγιωτάκη. *Νομός Λασιθίου*. Λασιθί 2009.

-Ι.Μ. Καραβαλάκης. *Οι ανεμόμυλοι του οροπέδιου Λασιθίου, Κρητικό Πανόραμα*, 2009, τεύχος 32^ο, σελ. 132-151.

-Γεωργίου Εμμ. Χατζάκη. *Το Αιολικό Πάρκο των Θεών. Οροπέδιο Λασιθίου*. Λασιθί 2011.

- Ι.Μ. Καραβαλάκης. Το «Πολυτεχνείο» του Ψυχρού. Το Λασίθι, 2012, αρ. φύλλου 9, σελ. 17-32.
- Σαράντου Ι. Καργάκου. Η Ελλάδα κατά τους Βαλκανικούς πολέμους 1912-1913. Αθήνα 2012.
- «Εγκυκλοπαιδικόν λεξικόν Ελευθερουδάκη». Αθήνα 1927-1932 / λήμμα Σπυρομήλιος, Χειμάρα.
- «Νεότερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ηλίου». Αθήνα 1948-1950 / λήμμα Σπυρομήλιος, Χειμάρα.
- Jules Ballot. Histoire de l'insurrection Grécoise. Paris 1868.
- GABRIEL LOUIS-JARAY. L'ALBANIE INCONNUE. HACHETTE. PARIS 1913.
- L' Illustration, 24 Μαΐου 1913. Paris.
- Rene Puaux. La Malheureuse Epire. Paris 1914.
- Dr. Helmuth Th. Bossert. Griechenland. Berlin 1928.
- Rene Puaux. GREECE. Paris 1932.
- Griechenland, Atlantis, Berlin-Zurich 1937.
- M. Monmarche et E.L.Tillion. Les Pays D' Europe. Paris 1937.

